

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Právní vědomí učitelů

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracoval:
Alena Brožková

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Právní vědomí učitelů zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 24.4.2012

Alena Brožková

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

OBSAH

Úvod	5
1. Právo, právní vědomí, výchova	8
2. Potřeba právních znalostí v pedagogickém procesu	16
3. Možnosti vzdělávání v oblasti práva	27
4. Právní problémy, se kterými se pedagogové v praxi již setkali	29
4.1 Kamery ano či ne	29
4.2 Odpovědnost učitele za zranění nebo smrt žáka	30
4.3. Popelnice	32
4.4. Odpovědnost za škodu způsobenou nezletilým žákem	33
4.5. Jízda bez platné jízdenky	34
5. Empirická část	38
Závěr	50
Resumé	52
Anotace	53
Literatura a prameny	55
Příloha	59

1. Úvod

Znát zákony neznamená
zapamatovat si jejich slova,
ale pochopit jejich smysl a význam
(Aulus Cornelius Celsus)

Pracuji jako kurátorka pro mládež na oddělení sociálně-právní ochrany dětí na úřadu jedné z největších brněnských městských částí. Sociálně-právní ochrana dětí se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále na děti, které vedou zahálčivý život, zejména zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, žíví se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo přestupek. V neposlední řadě jde o děti, které se dopouštějí útěků od rodičů nebo které se staly obětí trestné činnosti a o děti, které z nějakého důvodu nechtějí nebo nemohou žít nadále ve vlastní rodině. Vzhledem k tomu, že dítětem se v rámci této problematiky rozumí osoba do dovršení zletilosti, tedy do 18 let, je jasné, že jsme při své práci v kontaktu mimo jiné s učiteli a učitelkami mateřských škol, základních škol, středních škol a učilišť, kteří mají na děti velký vliv a často musí pomáhat řešit jejich problémy.

A právě ve spolupráci s těmito pedagogickými pracovníky řešíme velice závažné záležitosti mající nezřídka právní podtext a nejsou výjimečné situace, kdy je nutné, aby o celé záležitosti rozhodoval soud. I v těchto případech je činnost učitelů velmi důležitá proto, že informace od nich jsou důležitým důkazním materiálem pro soudní rozhodování. Ačkoliv je patrně sociálním pracovníkům i učitelům jasné, že bez naší vzájemné spolupráce by se nepodařilo vyřešit řadu problémů nezletilých dětí, dochází občas k situacím, kdy se dostáváme do menších či větších sporů týkajících se způsobu řešení různých problémů. Podle mého názoru to může být také tím, že učitelé jsou ne vždy seznámeni s právními předpisy, které tuto oblast upravují. Nedá se říci, že by se s těmi předpisy seznámit nechtěli, ale někdy pro to

nemají dostatek příležitostí a vhodné podmínky. Setkala jsem se s řadou učitelů, kteří vítali diskusi o této problematice a předání důležitých informací.

Domnívám se, že tak jako existuje určitý systém celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, existuje nebo by mělo existovat něco obdobného i u profese učitele. Součástí by v tomto případě mělo být i určité množství informací z oblastí práva.

Dalším, neméně důležitým důvodem, proč by mělo být právní vědomí učitelů na poměrně vysoké úrovni, je to, že pedagog je jedním z nejdůležitějších faktorů socializace dítěte a hraje nezastupitelnou roli při budování jeho právního vědomí. Pokud se tak děje kvalitním způsobem, je to pro další život dítěte velkým vkladem a již v poměrně nízkém věku je pro dítě snazší hájit si svá práva, ale na druhé straně rozeznávat a dodržovat své povinnosti.

Ve své práci bych se proto chtěla zaměřit na zjišťování úrovně právního vědomí učitelů základních škol, zejména v oblastech, které se týkají péče o děti, ochrany jejich práv a dále v oblastech týkajících se každodenního života, tj. oblasti rodinného, občanského a trestního práva.

Současně bych výzkumem, který bude součástí práce, chtěla alespoň částečně vyšetřit potřeby učitelů v této oblasti, tj. např. potřebu vzdělávání v oblasti práva.

Z výše uvedeného vyplývají i hypotézy, které jsem si ve své práci stanovila, a to:

1. Většina učitelů druhého stupně základních škol má dostatečné právní vědomí vzhledem ke své profesní roli a k závažnosti problémů souvisejících se vzdělávacím procesem
2. Většina učitelů by uvítala průběžné vzdělávání v právní oblasti, zejména v oboru rodinného občanského a trestního práva, tj. uvítala by možnosti zvyšování svého právního vědomí

V teoretické části se nejprve hodlám věnovat několika základním pojmům z výše uvedené oblasti, jako je právo, právní vědomí, výchova a další.

Dále se zamýšlím nad tím, jaké právní znalosti by mohl pedagog ve své práci potřebovat, aby mohl splnit očekávání žáků a jejich rodičů a aby se mu práce dařila.

V závěru teoretické části bych ráda uvedla několik konkrétních případů týkajících se nezletilých dětí, kde se právní problematika objevuje a při jejichž řešení hráli pedagogičtí pracovníci důležitou roli.

V teoretické části provedu výzkum mezi učiteli druhého stupně základních škol v Brně a okolí, který se zaměří na jejich právní znalosti, jejich postoj k platné právní úpravě a na jejich případnou potřebu se v oblasti práva dále vzdělávat.

1. Právo, právní vědomí, výchova, vzdělávání

V úvodu této kapitoly bych chtěla přiblížit základní pojmy, které se k tématu práce vztahují, a to je právo, právní vědomí, socializace, výchova, hodnoty a další.

Již v počátku existence lidské společnosti se vytvářely mechanismy usměrňující a kontrolující lidské chování. Byla to zákonitá reakce na to, že lidé žijící vedle sebe vstupují navzájem do různých vztahů. Těchto vztahů byla v podstatě neomezená škála a bylo třeba je nějakým způsobem usměrňovat. V důsledku toho se začaly vytvářet určité normy sociálního chování. To znamená, že se utvářely závazné vzory chování, které určitá společnost přijímala a prosazovala. Respektování a dodržování těchto sociálních norem jako obecně závazných a sociálně uznávaných vzorů chování bylo vynucováno sociálními sankcemi. Sociální norma je tedy obecné pravidlo chování, které stanoví v sociálním útvaru přijatý, schválený a sdílený způsob chování v určité situaci, jehož dodržování je potvrzeno pozitivními nebo negativními sankcemi.¹

Ve starém Římě sice platil názor „Kde je společnost, tam je i právo (Ubi societas, ibi ius), ale s tímto nelze vzhledem k výše uvedenému souhlasit jednoznačně, neboť právo vzniká až na určitém stupni lidské společnosti. Normy dřívější (zejména náboženské a morální) ještě nesplňovaly znaky právních norem, jako je obecná závaznost, státem stanovená nebo uznaná zvláštní forma a možnost státního donucení. Z tohoto se dá odvodit, že vznik práva souvisí až se vznikem státu, neboť

¹ Novotný, Z., Schelle, J. a kol.: Právní nauka pro školy a praxi, MU Brno, 2002, ISBN 80-210-1118-1, str. 9-10

stát jako nositel veřejné moci organizuje společnost především pomocí právních norem, které sám stanovuje a svou moci je schopen vynutit jejich dodržování.

Právo můžeme charakterizovat jako systém obecně závazných pravidel chování (norem) vydávaných státními orgány ve zvláštní formě a vynutitelných státněmocenskými prostředky.² Setkáváme také s mnoha jinými podobnými definicemi, např. že právo je souhrn norem stanovených a zabezpečovaných státem.³

V běžném životě obsah těchto pojmů znamená, že pro fungování každého člověka ve společnosti je důležité orientovat se v právním systému, který platí pro společnost, ve které ten který člověk žije. Většina lidí si je ve větší či menší míře vědoma toho, že je ve svém každodenním životě právem řízena, omezována, opravňována a dokonce i trestána .

S tímto omezením se člověk setkává po celý svůj život, od narození až do smrti. Dá se říci, že neexistuje žádný významný společenský vztah, který by nebyl upraven právními normami.⁴

Je zřejmé, že role práva ve společnosti je značná. Jeho hlavním úkolem je regulace vztahů ve společnosti. Právo zároveň působí jako významný nástroj řízení a kontroly. Protiprávnost je tedy důvodem ke spuštění donucovacích mechanismů. K působení práva patří i funkce výchovná. Právo poskytuje informace, vymezuje prostor, umožňuje poznávat, hodnotit, rozhodovat se, nést odpovědnost za jednání, které je s platným právem v rozporu.⁵

Na základě Listiny základních práv a svobod platí, že „každý může činit vše, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“ a Ústava ČR zakotvuje, že „každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“ Domnívám se, že kromě výše uvedených funkcí práva je stále více pocíťována potřeba zvýšení jeho funkce preventivní.

Pro všechno, co člověk dělá, má určitě pohnutky, které determinují jeho chování. Ve svém souhrnu bývají označovány termínem motivace. Jde o to, které podněty

² Hungr, P., Vaňková, Z.: Teorie práva I, IMS, Brno, 2007, str. 66

³ Šíma A., Suk. M.: Základy práva pro střední a vyšší odborné školy, Praha, C.H.Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-327-1, str. 2

⁴ Kubů L., Hungr, P., Osina, P.: Teorie práva, Praha, Linde, 2007, ISBN 978-80-7201-637-2, str. 15

⁵ Schelle, K. a kol.: Základy práva, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, str. 32

vyvolávají jednání jedince, proč se jeho chování mění, co způsobuje jeho zaměření k určitému cíli. Je však třeba si uvědomit, že na jednání osobnosti zdaleka nepůsobí jenom motivy, ale i vnější sociální a osobnostní faktory, v nichž se motivy projevují.

V této souvislosti je nutné přiblížit pojem právní vědomí. Právní vědomí představuje znalosti práva, představy o platném právu a názory na spravedlnost. Dá se říci, že se prolíná s mravním vědomím.

Každý má o právu jistou představu. Nejčastěji je tato představa spojena s hodnotami, které jedinec uznává. Právo je z pohledu člověka něčím, co je správné, co zajišťuje řád a rovnováhu, co je spravedlivé.

Obsahem právního vědomí jsou tedy:

- a) poznatky, představy, soudy a jiné kognitivní prvky
- b) názory, ideje, principy, hodnotící soudy a jiné hodnotové prvky
- c) stereotypy, ustálené názory a další postoje ⁶

Samotný pojem „právní vědomí“ prošel historicky komplikovaným vývojem. Na západ od hranic současné České republiky se nikdy nestal pojmem frekventovaným v oblasti právní terminologie. V podmínkách České republiky, Slovenské republiky a v zemích procházejících obdobným vývojem po roce 1989 měl pojem „právní vědomí“ pevné místo v právní literatuře i terminologii. ⁷

Postupně, jak během lidského života dochází k socializaci člověka, dochází také k rozvoji jeho právního vědomí.

Z výše uvedeného vyplývá, že úroveň právního vědomí je závislá zejména na tom, jak jsme si vědomi svých práv a právních povinností. K tomu je však, alespoň do jisté míry musíme znát.

Je obecně známý výrok, že neznalost zákona nikoho neomlouvá, na druhou stranu je právních předpisů přespříliš, právní řád je nepřehledný, často pro laika nesrozumitelný a není v silách a možnostech většiny občanů sledovat jeho neustálé změny. Z různých statistik je znám vysoký počet občanů České republiky, na které byla podána exekuce, kteří se nechali podvést při nedobře ošetřeném převodu

⁶ Hungr. P., Vaňková, Z.: Teorie práva I, IMS, Brno, 2007, str. 95

⁷ Bílek, P., Zoubek, V.: Důvěra v právo (Úcta ke konstituci) I. část, www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004062905

nemovitosti, kteří uzavřeli špatnou obchodní či občanskoprávní dohodu, kteří neumí uplatnit svá práva v rámci pracovněprávních vztahů nebo kteří mají nevyřešené rodinné záležitosti, včetně úpravy vztahů k vlastním dětem či ke společnému majetku. Nelze předpokládat, že současné děti na tom v budoucnu budou lépe a že jejich právní vědomí bude vyšší než je právní vědomí jejich rodičů v současnosti. Toto by se mohlo změnit v případě, že by se na zvyšování právního vědomí lidí kladl větší důraz.

Pozitivně působit na právní vědomí je možné především kvalitními informacemi o tom, co je právem, co právní pravidla obsahují a co upravují. Právní osvěta má v tomto směru obrovský význam a její záměrné rozvíjení vede nepochybně k tomu, aby úloha práva byla posilována. Právní vědomí je ovšem možné utvářet a měnit i jinak. Význam mají především hodnoty, které daná společnost vyznává a prosazuje. Ty mohou platnému právu dodávat stále nové a nové životní síly. Právní stát není proto jen striktním dodržováním zákonů, nýbrž i směřování k jistým hodnotám, aniž tím je ovšem popřeno rychlé, spolehlivé a účinné působení jeho orgánů při aplikaci práva.⁸

Pro tuto oblast je také důležitý pojem hodnot, které jedinec a celá společnost uznávají.

Právní norma stejně jako kterákoli jiná norma se stává také předmětem hodnocení. Je to samozřejmé, když uvážíme, že norma sama o sobě má hodnotu, protože v hodnotovém světě zaujímá velmi důležité místo. Právní norma sama působí buď jako míra hodnoty nebo jako regulativ společenského chování či obojí. Jde o vzorové pravidlo chování, které sjednává adresátu právní jistotu v případě jeho dodržování v konkrétním společenském vztahu, někdy dokonce i určitou odměnu. Je třeba s ní počítat, subjekt s ní může souhlasit nebo nesouhlasit, může ji podporovat nebo normě odporovat, ale v žádném případě ji nemůže zcela ignorovat.

⁸ Urfus, V.: Právo, zákony a právní vědomí, časopis Vesmír 1996/6, www.vesmir.cz/clanek/pravo-zakony-a-pravni-vedomi

Stejně jako kterákoliv jiná hodnota je hodnota právní normy relativní. Je to odvislé od toho, jakou hodnotu chrání a zejména od toho, jaké místo v daném časovém okamžiku zaujímá v zorném poli toho, koho se dotýká.⁹

Nedostatek přesvědčivého empirického materiálu snadno může vést k domněnce, že se jedná o přímou úměrnost – čím lepší znalost právních norem všemi členy společnosti, tím řidčeji bude docházet k porušování právních norem, tím lépe bude společnost dosahovat cíle, které si klade. Dovedeno do absurdna, mohli bychom dospět k zvěru, že kdybychom všem členům společnosti poskytli právní vzdělání, zmizel by problém porušování právních norem. Skutečnost však tuto domněnku nepotvrzuje.¹⁰

Již výše je zmíněn pojem socializace. Termín socializace osobnosti lze vysvětlit tak, že člověk přichází na svět jako biologický tvor a v procesu socializace se stává společenskou bytostí se specifickou lidskou psychikou. Tento proces přeměn začíná osvojováním si základních kulturních návyků, pokračuje osvojováním si mluvené řeči a vpravováním se do role svého pohlaví, získáváním hodnotové orientace.¹¹

Socializace je celoživotní proces, jehož pomocí se lidé učí přizpůsobovat se sociálním hodnotám, normám, jedná se o aktivní přizpůsobení se jedince společnému systému, člověk si osvojuje návyky, dovednosti, připravuje se na plnění základních životních rolí, osvojuje si schopnost orientovat se ve společenském prostředí, pomocí sociální komunikace přijímat a produkovat informace.¹²

Osobnost člověka se vyvíjí pod vlivem jak spontánního utváření, tak pod vlivem cíleného a záměrného působení – tedy výchovy. Výchova je tedy jedna z odstavňích složek utváření osobnosti.

⁹ Harvánek, J.: Motivační faktory v působení práva, MU Brno – pr. fakulta, 1991, ISBN 80-210-0300-6, str. 43

¹⁰ Harvánek, J.: Motivační faktory v působení práva, MU Brno – pr. fakulta, 1991, ISBN 80-210-0300-6, str. 50

¹¹ Kraus, B., Poláčková, V.: Člověk, prostředí, výchova, Brno: Paido, 2001, ISBN 80-73615-004-2, str. 54

¹² Zachová, M.: Studijní materiál ke kurzu Obecná teorie výchovy a vzdělávání – katedra pedagogiky ZČU, 2011

Výchovu lze charakterizovat jako záměrné, cílevědomé působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti a má adaptační, anticipační a permanentní charakter.¹³

Jde o formování osobnosti člověka v nejrůznějších sférách života společnosti. Výše uvedený multifunkční charakter výchovy představuje potřebu, aby byl výchovný proces orientován na potřeby současnosti. Proto je nutné vytvářet takové vědomosti, dovednosti a návyky, které umožňují člověku bez problémů fungovat v současné společnosti. Anticipace ve výchově je předvídaní vývoje lidského poznání a kvalit, které je nutné u člověka rozvinout, aby dosáhl nejen dnes, ale i v budoucnu, kdy má být schopen ve společnosti plně fungovat, vytvořit si kvalitní podmínky pro svůj život. Charakter permanentní je dán tím, že vzdělávání by nemělo nikdy přestávat a mělo by probíhat celý život v různých adekvátních formách. Domnívám se, že výše uvedené lze v plné míře aplikovat i na znalosti, dovednosti a vzdělávání v oblasti práva.

Pro uvědomění si náročnosti budování právního vědomí jedince je podle mého názoru dobré se seznámit s následujícími přístupy v pojetí výchovy, a to:

Pojetí výchovy:

1. Přístup akceptující roli pedagoga, pedagogické instituce – výchovou se rozumí působení dospělých na nedospělé s cílem přizpůsobit nedospělé normám společnosti, např. Lindner: výchova je „spodobování se slabšího silnějšímu“, „nehotového hotovému“
2. Přístup akceptující roli subjektu – žáka – významný podíl vychovávaného na vlastní formování, důležitá je volnost, aktivita, autenticita¹⁴

Domnívám se, že oba tyto přístupy je nutné akceptovat, pokud se zamýšlíme nad tím, jak se vytváří právní vědomí dětí, zejména jakým způsobem v tomto procesu působí pedagog.

Události po listopadu 1989, vývoj naší společnosti potom a mohutný rozvoj vědy a techniky podle mého názoru nastolily celou řadu otázek o normalitě a patologii

¹³ Ourada, K.: Základy pedagogiky, IMS, Brno, 2003, str. 117

¹⁴ Zachová, M.: Studijní materiály ke kurzu Obecná teorie výchovy a vzdělávání- katedra pedagogiky ZČU,2011

v naší společnosti. Stále častěji se objevují názory o mravní, právní, hospodářské, politické a další devastaci společnosti, o mravním úpadku zejména mládeže, což v takové míře, dle mínění některých lidí, nikdy nebylo. Mnozí odborníci i laikové se zamýšlí nad tím, jaká vlastně je naše mládež, objevují se úvahy o kvalitě nastupující generace, hodnotí její mravní a právní vědomí. Tak se mnohdy stává, že někteří lidé při svých posudcích zaměňují poznání založené na kvalitních poznacích za nejisté spekulace vzniklé na základě jednorázových většinou negativních zkušenostech.

Stejně tak, jak se objevuje názor o stále se horšícím chování dětí a mládeže, přetrvává, alespoň částečně ve společnosti názor, že jedním z nejdůležitějších nositelů právního vědomí budoucí generace by měli být učitelé, kteří by měli vštípit dětem pravidla chování, na základě kterých by mohly v budoucím životě fungovat bez vážnějších problémů. Bohužel se ve své praxi setkávám i s rodiči, pro které je samozřejmé, že tuto roli plní škola a vůbec si nepřipouštějí, že základním socializačním činitelem je rodina, která má na jedince zásadní vliv. A právě rodina stojí většinou na začátku formování se právního vědomí dítěte, škola a celý vzdělávací proces je ovšem další nezastupitelný faktor rozvíjejícího se právního vědomí dítěte. Nezanedbatelný vliv má rovněž vrstevnická skupina, někdy nazývaná parta, která v určitém věku ovlivňuje myšlení a chování dítěte nejvíce.

Z výše uvedeného je zřejmé, jak důležitá je role učitelů v procesu budování právního vědomí dětí a mladých lidí. Učitel může být pro dítě z nefunkční rodiny často jediný zdroj informací v této oblasti.

Za závěr této úvodní kapitoly bych ráda uvedla slova Jana Sokola z jeho článku nazvaného Antropologie výchovy a vzdělávání:

Člověk je nehotový, není pro žádný způsob života v žádném prostředí specificky vybaven či přizpůsoben. Svě prostředí si musí hledat sám a sám si s ním také musí nějak poradit. Příroda mu žádné neurčila a vybavila ho právě jen k tomu, aby si je nacházel, popřípadě přizpůsoboval a tvořil. Kdyby se člověk měl nejdříve sám v sobě a pak ve svém okolí vyznat úplně sám, kdyby měl každý lidský život začínat úplně od začátku a na zelené louce, nikdo z nás by tu dnes nebyl. Ostatně ani biologický vývoj neprobíhá v přírodě pokaždé znovu od začátku, nýbrž opatrně pečlivě navazuje na to, co je už k dispozici – a tedy se více méně osvědčilo.

Smysl výchovy a vzdělávání spočívá tedy v tom, že každého mladého člověka je třeba poměrně dlouho vést, dotvářet a přivykat k tomu, co ho za pár let čeká, aby se

dokázal postavit na vlastní nohy. To znamená, aby se dokázal postarat o sebe a své potomky, aby obstál ve své společnosti a aby případně dovedl převzít odpovědnost za sebe, ale i za nějakou menší či větší lidskou skupinu.

Tradiční společnost to měla výrazně jednodušší. Stačilo jim, aby mladý člověk náležitě vyspěl, odkoukal chování od svých rodičů a starších a převzal náboženskou tradici kmene. Při zkoušce dospělosti prokázal, že se nebojí, a mohl být přijat do kmene. Jen pokud se měl stát náčelníkem, knězem či šamanem, musel se výslovně naučit nějaké zvláštní dovednosti, ale i ty získal zpravidla ve své rodině, podobně jako pozdější řemeslníci a umělci. Teprve ve složitých, státně organizovaných společnostech, kde je hlavní část rozhodování a odpovědnosti za celek svěřena určitým vrstvám a osobám, vzniká potřeba specifické profesní přípravy, kterou musí vést odborníci.

S rozvojem společnosti neustále narůstá objem učební látky. Prudké změny se navíc netýkají jen vědy, ale i obyčejného života, na který jsou děti stále hůře připraveny. A tady má škola svoji nezastupitelnou roli. Budoucí občan se tedy musí naučit nejen hovořit, číst, psát, v malé zemi rozhodně aspoň v jednom cizím jazyce a musí se naučit zacházet s čísly. Měl by znát to, co se v běžné komunikaci i v médiích předpokládá – ať je to živá buňka či William Shakespeare – a to, co ještě nezná, by se měl naučit vyhledávat. Musí se však vyznat i ve své společnosti, což je stále složitější. Tak by se měl dnes dozvědět, jaká má práva a jak se jich může domáhat, co jsou to daně a co důchodové pojištění, k čemu je mu advokát a k čemu státní zástupce, jako zákony musí dodržovat, jak vzniká státní rozpočet a jak fungují peníze. Nejvyšší čas, aby si školy – a hlavně učitelé – uvědomili, k čemu je společnost potřebuje. Kromě ochrany dětí před předčasným „vstupem do života“ kterou dnes zaručuje zákon, jsou to hlavně tři věci. Škola předně dětem zprostředkuje první styk s dospělou společností cizích lidí, kde platí pravidla. Za druhé má škola dětem pomoci, aby z nich vyrostli svobodní lidé, zralé a dospělé osoby. Aby se učily vyznat se samy v sobě a ve společenském světě, za který jednou chtě nechtě převezmou odpovědnost. A za třetí postarat se o sebe a ve společnosti obstát. To nejsou jen vědomosti, i když bez nich se to dnes jistě neobejde, člověk je musí umět také použít.¹⁵

¹⁵ Sokol, J.: Antropologie výchovy a vzdělávání, www.jansokol.cz/cs/n-s-vychova.php, 8.2.2012

2. Potřeba právních znalostí v pedagogickém procesu na základních školách

Jak vyplývá z výše uvedeného a jak je, dá se říci, obecně známo, velký vliv na formování právního vědomí člověka mají nebo by alespoň měli mít, jeho učitelé. A vzhledem k tomu, že každý absolvuje základní školu, základem tohoto formování jsou učitelé základních škol. V největší míře jsou to samozřejmě učitelé předmětů, součástí jejichž obsahu jsou znalosti práva, ale i učitelé ostatních předmětů mohou svojí osobností a svým jednáním výrazně ovlivnit právní vědomí svých žáků.

Od tohoto faktu by se mělo také odvíjet vzdělávání budoucích učitelů na vysokých školách a jejich další průběžné vzdělávání v průběhu jejich praxe.

Dobří učitelé chtějí na své žáky vhodně působit. Vhodně – to znamená v duchu určitého ideálu, kterému věří, hodnot, které považují za důležité. Takovým ideálem může být i občanská společnost. Občanská společnost je společností aktivních občanů, kteří umí nejen svůj život vzít do vlastních rukou, ale jsou ochotni najít si trochu času k péči o věci obecné, snaží se o nápravu poměrů, které nevyhovují, či ke zlepšení toho, co zlepšení vyžaduje. K tomu je zapotřebí i jistá občanská odvaha, aktivita a přesvědčení, že jsme to my, kdo spoluurčujeme běh věcí a nejsme jimi jen pasivně smýkáni, také určitá schopnost empatie – nazření problému z více stran, otevřenost vůči jiným názorům, umění diskuse.

Výchova k občanské společnosti tak není totožná s občanskou výchovou, je velmi důležitá pro budování právního vědomí a může probíhat při jakékoliv příležitosti a různými formami. Je více formou než obsahem, výzvou, příležitostí, prostorem.¹⁶

Právní znalosti jako součást právního vědomí učitelů je třeba pojímat ze dvou hledisek, jednak jako právní znalosti, které potřebují pro to, aby dobře obstáli ve své roli učitele a jednak ty znalosti práva, které mají v rámci své odbornosti předat svým žákům. Podle mého názoru nelze tyto dvě oblasti oddělit, protože se soustavně prolínají.

Učitelé tedy v první řadě uplatňují své právní znalosti a názory na platné právo v rámci vyučování předmětů, které mají toto ve svém obsahu. Pokud se jedná o oblast druhého stupně základní školy, na kterou jsem se ve své práci zaměřila,

¹⁶ Výchova k občanství – hry a diskuse pro šikovné učitele, <http://obcan.ecn.cz/index.shtml?ape=vj—1->, 8.2.2012

vyučují se znalosti týkající se práva a budování právního vědomí v předmětu, který se většinou nazývá občanská výchova.

Jako východisko pro obsah tohoto předmětu základním školám slouží materiál Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Standardy pro základní vzdělávání“. Standardy zde uvedené jsou vytvořeny pro základní úroveň, tedy stanoví nepřekročitelné minimum toho, co musí žák druhého stupně základní školy znát a umět.

V oblasti práva jsou zde uvedena následující témata:

právo a spravedlnost, významné sociální problémy, majetek a vlastnictví, právní základy státu, státní správa a samospráva, principy demokracie, lidská práva, právní řád České republiky, protiprávní jednání, právo v každodenním životě a další.¹⁷

Jednotlivé základní školy si tento materiál zpracovávají na základě svých konkrétních možností a potřeb do formy tzv. Školních vzdělávacích programů pro základní vzdělávání.

Seznámila jsem se s obsahem učiva tohoto předmětu na několika základních školách a zjistila jsem, že v osnovách jsou většinou následující právní oblasti:

- právo a morálka, právní řád ČR
- ústavní právo, např. státní správa a samospráva, volební právo, vzdělávací soustava ČR, lidská práva
- občanské právo, např. způsobilost k právům a povinnostem a k právním úkonům, občanskoprávní vztahy, vlastnictví, smlouvy, odpovědnost za škodu, notáři, občanské soudní řízení
- rodinné právo, např. uzavírání manželství, formy náhradní rodinné výchovy, ústavní výchova
- trestní právo, např. trestní odpovědnost, policie, státní zastupitelství, soud, trestní řízení, druhy trestů
- správní právo, např. správní řízení, přestupky
- pracovní právo, např. pracovní smlouva
- sociální politika státu
- živnostenské právo^{18, 19, 20}

¹⁷ MŠMT: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Standardy pro základní vzdělávání, www.msmt.cz, 8.4.2012

To z mého pohledu obsahuje opravdu rozsáhlou oblast práva a je tedy potřeba, aby učitelé, kteří tento předmět vyučují měli odpovídající právní základy a byli schopni pojímat všechny změny, ke kterým v této oblasti často dochází.

Dále bych se chtěla a zamyslet nad tím, jaké právní znalosti by podle mého názoru měli mít vyučující na základní škole obecně. Bezpochyby by jejich právní vědomí mělo být vyšší než je běžný průměr, protože o učitelé hraje nezastupitelnou roli v budování právního vědomí svých žáků. Právní znalosti učitelů se pochopitelně mohou lišit podle aprobace, kde úroveň právních znalostí učitelů humanitních předmětů, zejména občanské výchovy, bude patrně vyšší než úroveň právních znalostí učitelů ostatních předmětů jako je matematika, fyzika, chemie apod. Ale i tyto učitelé by si měli být vědomi, že ovlivňují myšlení a chování svých žáků a že jim právní znalosti a právní uvědomění pomáhají při kvalitní práci ve škole.

Ve své další úvaze se nebudu zabývat výše uvedeným dělením učitelů podle odbornosti, ale budu pojímat učitele základních škol jako celek, přičemž mám na mysli spíše učitele druhého stupně základní školy.

Bez ohledu na vzdělávání v oblasti práva na pedagogických fakultách, se domnívám, že by měli učitelé mít základní znalosti v oblasti práva občanského, rodinného, pracovního, trestního a práva v oblasti sociální.

Ze své praxe, kdy s učiteli základních škol spolupracuji a řeším s nimi často problémy, které mají k právní problematice velice blízko, bych okruh problémů, se kterými se učitelé mohou setkávat vymezila následujícím způsobem:

Jako první bych uvedla oblast práva občanského. Zde je podle mého názoru velmi důležitá úprava způsobilosti i k právním úkonům, což je způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti. Tuto způsobilost člověk v plném rozsahu získává zletilostí. Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti jejich věku.²¹

¹⁸ Škola základ života, ŠVP pro základní vzdělávání ZŠ Rajhrad, www.zsrajhrad.cz, 10.4.2012

¹⁹ ŠVP pro ZŠ Sokolnice, www.zssokolnice.cz, 12.4.2012

²⁰ ŠVP Škola v pohodě 2011-2012 pro ZŠ Kadaň, www.2zskadan.cz, 12.4.2012

²¹ Zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, §§8-9

V této oblasti může vzniknout i na půdě školy celá řada problémů, kdy bude učitel postaven do pozice jakéhosi rozhodce, který by měl zhodnotit, zda nějaký právní úkon je platný či nikoliv.

Znám případ, kdy třináctiletý hoch prodal svému stejně starému spolužákovi poměrně drahý mobilní telefon, který dostal jako dárek od rodičů. Peníze za mobil utržené utratil společně se svými vrstevníky. Když se tom dozvěděli jeho rodiče, vyzvali spolužáka a jeho rodiče, aby mobilní telefon vrátili, neboť cena, za kterou by prodán, je velmi nízká a navíc, jejich syn ve třinácti letech nemůže prodávat takto hodnotné věci, které dostal od rodičů. Vzhledem k tomu, že k dohodě mezi oběma rodinami nedošlo, přesunul se konflikt na půdu školy, nejprve k třídnímu učiteli a posléze k řediteli. Tito pedagogové se dostali do nezáviděníhodné situace, kdy měli posoudit věc, která by byla patrně obtížně rozhodovatelná i pro soud. Měli posoudit, zda dva třináctiletí žáci byli natolik rozumově a volně vyspělí, aby mohli tento kontrakt provést. Navíc se výrazně lišila ekonomická úroveň obou rodin, takže co bylo pro jednoho celkem standardní finanční transakce, byla pro druhého zcela výjimečná záležitost, ale o to lákavější, kdy si mohl opatřit pro něho jinak nedostupnou věc. Celá situace se nakonec vyřešila tím, že po intervenci školy se rodiče dohodli a vzájemná plnění si chlapci vrátili.

Další oblastí občanského práva, se kterou se učitelé mohou setkat, je otázka ochrany osobnosti, kdy zákon uvádí, že fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy.²²

Zde jsem se v souvislosti se žáky základní školy setkala se dvěma odlišnými případy.

V prvním případě šlo o žáky ze speciální školy, kteří v chráněných dílnách pracovali na zvýšení svých dovedností. Tuto školu opakovaně sponzoroval místní podnikatel, který dílny vybavil a dětem přispíval také na různé kulturní akce. Pro účely své prezentace si chtěl sponzor ve škole natočit krátký film o činnosti školy a životě dětí. Z důvodů výše uvedeného právního ustanovení bylo nutné, aby s tímto souhlasili všichni zákonní zástupci dětí a všichni pracovníci, které se ve filmu objevují. A zde došlo k problému. Někteří rodiče odmítli tento souhlas dát s tím, že nechtějí, aby diváci ve filmu viděli, že jejich dítě navštěvuje školu pro hendikepované.

²² Zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, §§ 11-12

Paradoxem bylo, že to byli z velké části právě rodiče, kteří dle názoru školy svoji rodičovskou roli nevykonávali zrovna bezchybným způsobem a toto s nimi v minulosti škola opakovaně řešila.

Na druhé straně toto právní ustanovení může snad do jisté míry uchránit učitele proti útokům jejich žáků, kteří za pomoci dnes již zcela běžné techniky (mobilní telefon, internet aj.) své pedagogy natáčejí a své záznamy zveřejňují, aniž by k tomu měli jakýkoliv souhlas, někdy i v nedůstojné formě.

Problémy mohou nastat také v oblasti zastoupení. Jednou ze zákonných forem zastoupení je tzv. zákonné zastoupení, kdy rodiče zastupují své nezletilé děti, které ještě nejsou způsobilé ke všem právním úkonům. Tomuto bych se chtěla více věnovat více v oblasti práva rodinného.

Nezanedbatelná je z tohoto pohledu také otázka odpovědnosti za škodu, kterou někdo způsobil. Zde mám na mysli zejména odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání, kdy občanský zákoník říká, že nezletilý nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, odpovídá za škodu jím způsobenou, je-li schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, společně a nerozdílně s ním odpovídá, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled. Není-li ten, kdo způsobil škodu, pro nezletilost nebo pro duševní poruchu schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled. Kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědnosti, jestliže prokáže, že náležitý dohled nezanedbal. Vykonává-li dohled právnická osoba, to je zrovna příklad základní školy, její pracovníci dohledem pověřeni sami za škodu takto vzniklou neodpovídají, zůstává však pouze jejich odpovědnost dle pracovněprávních předpisů, ale to je již jiná kapitola.²³

Otázka odpovědnosti je ve školství velice vážným a důležitým tématem, ať již se jedná o škodu, kterou způsobil žáci či o škodu, kterou utrpí žáci v době vyučování, kdy za ně přebírají odpovědnost učitelé. Této problematice se budu věnovat také v poslední kapitole teoretické části, kde bude uvedeno několik zajímavých případů s právní problematikou z pedagogického prostředí.

Důležitá je také oblast závazkového práva, kdy mohou učitelé žákům předat pravidla uzavírání různých smluv a následky toho, pokud smlouvy nejsou plněny. Zde mi jako první případ z praxe vytanulo na mysl jízdné v městské hromadné dopravě.

²³ Zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, § 422

Opakovaně se setkávám s tím, že nezletilé děti, které sotva dovrší patnáctý rok, jsou přistiženi revizorem, jak jedou bez platné jízdenky, revizor dopravního podniku si zapíše jejich iniciály a jelikož u sebe většinou nemají finanční hotovost na zaplacení pokuty, tak tím celá záležitost pro dítě často končí a rodiče se této události dovídají až v okamžiku, kdy hrozí návrh na exekuci. Jeden z podobných případů uvádím rovněž mezi případy z praxe v kapitole čtvrté.

Za snad nejdůležitější považuji pro práci pedagoga oblast rodinného práva. Zde se objevuje pojem rodičovská zodpovědnost, což je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění²⁴.

Je obecně známé, že mnozí rodiče nejsou schopni povinnosti, které po ně plynou z tohoto ustanovení řádně plnit a z tohoto důvodu dochází k situaci, kdy se o dítě stará někdo jiný. Za této situace však často tzv. rodičovská zodpovědnost zůstává biologickému rodiči, takže stále vystupuje jako zákonný zástupce dítěte. Pro školu je obtížné orientovat se v tom, s kým mají v záležitostech týkajících se dítěte jednat, aby neporušili zákon. Jde například o to, kdo je oprávněn omlouvat absence dítěte, dávat souhlas k jeho lékařskému ošetření apod.

V této oblasti škola navazuje spolupráci s orgánem sociálněprávní ochrany dětí, společně s ním se může radit o návrhu různých opatření, která může učinit jen soud a orgán sociálně právních ochrany dětí a kterými se práva rodičů nějakým způsobem omezují nebo jsou jim ukládány nějaké povinnosti. Jsou to například případy, kdy může soud nebo orgán sociálněprávní ochrany dětí vhodným způsobem rodiče nebo nezletilého napomenout, případně napomenout ty, kteří narušují řádnou výchovu dítěte. Tytéž orgány také mohou nad dítětem nařídít dohled a provádět jej právě za součinnosti školy a dalších organizací. Nezletilému lze také uložit omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvy podniků a zábav pro nezletilého nevhodných. V krajním případě může soud rodičovskou zodpovědnost omezit, pozastavit nebo jí rodiče zcela zbavit.²⁵

Učitelé se také setkávají s případy, kdy zájem dítěte vyžaduje, aby bylo svěřeno do péče jiné osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy. Toto všechno jsou situace, ve kterých by se pedagog měl orientovat.

²⁴ Zák. č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, §31

²⁵ Zák. č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, §§ 43-45

Opakovaně a bohužel čím dál častěji se setkáváme se situací, kdy chování dítěte ve škole je takového charakteru, že má učitel pocit, že jeho další pobyt ve třídě je nemožný. Pokud se nepodaří situaci řešit spolu s rodiči, obrací se na orgán sociálněprávní ochrany dětí s tím, že je nutné dítě okamžitě umístit do nějakého výchovného zařízení. Zde je jistě pro spolupráci školy a orgánu sociálněprávní ochrany dětí přínosné, když je učiteli známo, za jakých okolností lze u dítěte nařídít ústavní výchovu, případně zvolit jiné vhodné opatření, jak tento proces probíhá, jak rychle lze toto opatření realizovat a v jakých zařízeních jsou pak děti umístěny. Velice důležitá je také úloha školy a učitele v procesu, kdy se jeho rodiče rozcházejí a nejsou schopni se dohodnout, komu bude dítě do budoucna svěřeno do péče a jak se bude druhý rodič s dítětem stýkat. Může to být právě škola, kdo poskytne důležité informace o tom, co bude do budoucna pro dítě dobré.

Bylo by dobré, aby se učitel orientoval také v základních otázkách pracovněprávních vztahů. Jednak, jako každý zaměstnanec, pro svoji větší právní jistotu, ale z pohledu své funkce také proto, aby byl schopen připravit své žáky do budoucna, kdy budou sami vstupovat do těchto vztahů. Protože právě učitel na druhém stupni základní školy je ten, kdo dítě orientuje na výběr budoucího zaměstnání, a snaží se mu vštěpovat určitou odpovědnost pro plnění úkolů. V některých rodinách je to právě jen učitel, neboť se stále častěji setkáváme s rodinami, kdy dítě nemá jediného člena rodiny, který by pracoval a tudíž nikdy nevidělo, že by někdo pravidelně docházel do zaměstnání a za vykonanou práci pobíral mzdu, díky níž by zajistil potřeby své a své rodiny. Takto se stává, že dítě na dotaz, kam by se chtělo hlásit po ukončení základní školy, odpovídá, že na úřad práce a nemyslí to jako vtip, ale jako samozřejmou skutečnost. Zde právě škola může představovat naději, že se podaří takovýmto dětem vysvětlit, že získat kvalifikaci a pravidelně chodit do práce může znamenat mít větší moc nad svou budoucností a svým životem.

V neposlední řadě je pro pedagoga užitečné mít určité znalosti v oblasti trestního práva, což je oblast, ve které by právě učitel mohl svým žákům právní vědomí rozšiřovat, ale také bývá mnohdy první a jediný svědek toho, že je na dítěti trestná činnost páchána. Máma za to, že by se měl učitel orientovat v tom, kdy je naplňována skutková podstata trestného činu vydírání (šikana), omezování osobní

svobody, pomluvy, pohlavního zneužívání, ohrožování výchovy dítěte, opuštění dítěte, zanedbání povinné výživy, týraní osoby žijící ve společném obydlí a dalších.

26

Učitelé by podle mého názoru měli být také seznámeni s pravidly trestního řízení a s jeho specifiky v případě, že je pachatelem, poškozeným nebo svědkem nezletilé dítě. Měla by jim být známa jejich povinnost ohlásit jakékoliv podezření, že k trestné činnosti dochází a také by měli být proškoleni v tom, jak se chovat v rámci objasňování této trestné činnosti k poškozenému dítěti, aby nedocházelo k druhotné viktimizaci právě ze strany školy.

Učitelé by měli být schopni seznámit žáky s tím, jak může být řešena jejich případná trestná činnosti nebo přestupky. Málokdo např. ví, že v současné době zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje i řešení trestné činnosti dětí do 15 let.²⁷

Domnívám se, že by se měl učitel také správně orientovat v oblasti sociální, to znamená, že by měl mít přehled o systému sociálních dávek a o činnosti státních i nestátních organizací v této oblasti. Často se nás například učitelé ptají, jak je možné, že rodiče neposílají děti pořádně do školy a přesto pobírají přídavky a další sociální dávky. Myslím, že by bylo dobré, aby učitelé věděli, že dávky lze rozlišovat např. na dávky státní sociální podpory a dávky hmotné nouze a jen u některých je možné v případě, že rodiče řádně neplní své povinnosti, je snížit nebo vůbec nevyplatit. Sociální práce státních i nestátních organizací ve spolupráci se školami může také zkvalitnit život dítěte a přispět k jeho rozvoji, ke kterému nemá ve své rodině dobré podmínky.

Na tomto místě bych se chtěla zamyslet nad potřebou právních znalostí dítěte ve věkovém rozmezí 11-15 let, tj. žáků druhého stupně základní školy. O tom, co všechno by jim měli být učitelé schopni předat jsem hovořila v předešlé kapitole, ale přece jen bych se ještě zaměřila na oblast, která je mi jako kurátorce pro mládež velmi blízká, a to je oblast trestního práva a trestního řízení. Jsou situace, kdy se dítě stává obětí trestného činu nebo svědkem trestného činu a je často na učiteli, aby dítě připravil na to, že bude podávat svoji svědeckou výpověď. K tomuto už podle mého názoru nestačí obecné právní znalosti, byť na úrovni učitele základní školy, neboť

²⁶ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

²⁷ Zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, §§ 89-96

výslech na policii či účast u soudu v roli svědka může pro dítě představovat značnou psychickou zátěž. Dítě může mít pocit, že provedlo něco špatného a v takovém případě by měl být nablízku člověk, který je schopen ho uklidnit. Nejde o to s dítětem jeho svědeckou výpověď tzv. „nacvičit“, ale poskytnout mu určitou oporu a ujistit ho, že s ním cítíme a je nám líto, co se přihodilo, že je správné, že vypráví o tom, co se mu přihodilo, že není potřeba cítit vinu za to, co zavinil jiný, pokud je to potřeba, měl učitel být ochoten doprovodit dítě k výslechu, případně být u výslechu přítomen.

Tuto nelehkou situaci dítě bezesporu zvládne lépe, pokud bude dopředu informováno o tom, co se bude během trestního řízení dít. Učitel by měl vědět, že dítě může být vyslýcháno policií na různých místech, místo by mělo být vybráno podle toho, kde to bude pro dítě nejlepší. Dítě by také mohlo být upozorněno na to, že policisté, kteří ho budou vyslýchat pravděpodobně nebudou mít uniformu a že u výslechu mohou být kromě policisty nebo policistů i další lidé, jako je třeba obhájce obviněného, zmocněnec poškozeného, sociální pracovníce apod. Sejně tak je dobré, je-li dítě seznámeno s prostředím a podmínkami jednání soudu. Tímto způsobem může dospělý z okolí dítěte, tedy i učitel, jeho situaci značně ulehčit. Po proběhlém trestním řízení to může být opět učitel, který je s dítětem v pravidelném a častém kontaktu a může dobře posoudit, zda tyto zážitky na něm nezanechaly nežádoucí následky, které je třeba napravit.

Další oblast, kde by mělo být odborná pedagogická veřejnost vzdělávána, a podle mého názoru také vzdělávána je, je oblast zneužívání návykových látek, neboť se v praxi čím dál častěji setkáváme s tím, že se již na základní škole objevují děti, které tyto látky zneužívají a, což je alarmující, které jsou na těchto látkách závislí. Opakovaně jsem se setkala s telefonátem ze základní školy, kdy silně znepokojení učitelé nebo ředitelé sdělovali, že se u nich ve škole objevily drogy a oni přesně neví, jak mají postupovat, eventuálně je jim známo, kdo do školy drogy donesl a je pro ně absolutně nepřijatelné, aby tento žák školu nadále navštěvoval. Spolu s tím je znát, že si pedagogové jen neradi přiznávají, že se drogy objevily právě na jejich škole a mají obavy z toho, aby nedošlo k poškození dobrého jména školy. V tom případě se osvědčuje sdělit škole informace, že tato záležitost není ojedinělá a to, že chtějí situaci rázně řešit, svědčí o jejich profesionalitě a o zájmu na tom, aby prostředí na jejich škole bylo co nejkvalitnější. Vzhledem k tomu, že požívání a

distribuce omamných látek u nás prudce stoupla po roce 1989, jsou mnozí žáci v této oblasti více informovaní než jejich pedagogové a to, že u sebe mají žáci osmé nebo deváté třídy alkohol, cigarety nebo marihuanu je pokládáno v určitých sociálních kruzích za normální. Zde je opět velmi důležitá role učitele, aby žáky, a mnohdy i rodiče, seznámil s právní úpravou, za jakých okolností se jedná o přestupek a za jakých o trestný čin, pokud jde o nezletilé děti a někdo mladistvý nebo dospělý jim tyto látky poskytne nebo jim je umožní požívat.

Pro činnost učitele je jistě také důležité znát alespoň rámcově ústřední právní předpisy v oblasti školství. Podle mého názoru jsou to v současnosti hlavně zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném vzdělávání, tzv. školský zákon, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

První z výše uvedených, školský zákon, stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osoby při vzdělávání a další oblasti s tím spojené. Na první pohled by se zdálo, že znalost tohoto zákona je žádoucí spíše pro pracovníky pohybující se v managementu škol a ne pro řadové učitele, ale domnívám se, že jsou zde upraveny i oblasti, jejichž znalost je pro učitele přínosná. Zákon například upravuje způsob vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami nebo povinnost školní docházky, kde je stanoveno, že školní docházka je povinná na dobu devíti školních roku, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku. Zajímavé je také ustanovení, které říká, že individuální vyučování lze povolit pouze žákovi prvního stupně základní školy.²⁸ Osobně jsem se setkala s touto potřebou spíše u žákyň starších, které ještě před ukončením povinné školní docházky otěhotněly a právě formou individuálního studijního plánu jim bylo umožněno školní docházku ukončit.

Oblast náhradní výchovy upravuje další důležitý právní předpis v oblasti školství, a to je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

²⁸ Zák. č. 561/2004 Sb., školský zákon, §§ 16,36,41

V posledních letech se u nás hodně hovoří o tom, že je v České republice zbytečně velký počet dětí umístěných v ústavních zařízeních a že se někdy děti umísťují do ústavu zbytečně, aniž by se hledala jiná vhodnější alternativa. A často to bývá právě učitel, který dává podnět k tomu, aby bylo dítě umístěno do ústavní výchovy. Proto je z mého pohledu potřebné, aby učitel věděl, v jakých zařízeních je ústavní výchova vykonávána, podle jakých pravidel a byl seznámen s činností středisek výchovné péče, kde může dítě strávit několik týdnů, aniž by o jeho pobytu zde rozhodoval soud.

Zákon o pedagogických pracovnících upravuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogických pracovníků, jejich pracovní dobu, další vzdělávání a kariérní systém. Zde je také stanoveno, že pedagogičtí pracovníci mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovují, udržují a doplňují kvalifikaci.²⁹ Toto se samozřejmě může týkat i vzdělávání v oblasti práva.

Chtěla bych také zmínit otázku právního postavení pedagogů. Pokud člověk sleduje různá média, neubrání se pocitu, že se učitelé čím dále častěji stávají terčem útoků, slovního napadání, vulgarity, agrese. Vzhledem k tomu, že některá média vyhledávají spíše než objektivní informace, informace s puncem senzace, není jisté, zda tuto situace takto pocítují i samostatní pedagogové. S jedním s názorů jsem se setkala v rozhovoru, který poskytl ředitel odboru legislativní a právního MŠMT Učitelským novinám, ve kterém např. uvedl:

Učitelé se stěžují na to, že nemají žádný speciální druh právní ochrany. Neexistuje žádné speciální ustanovení, které by se vztahovalo pouze na pedagogy. Je ovšem otázka, zda to je nedostatek právní úpravy nebo jestli dosavadní obecná ustanovení, která je chrání jako každého jiného, jsou dostačující. Dá se říci, že ve vztahu k žákům škola přece jen jakési prostředky obrany má, často jsou však učitelé zcela bezradní před útoky rodičů. Zde by si měl učitel uvědomit, že by měla nastoupit obrana standardní. Pokud akce ze strany rodiče přesáhne únosnou míru, měl by učitel uvažovat, zda se jedná o přestupek nebo dokonce trestný čin. A právě dostatečné právní vědomí je zárukou, že se bude učitel schopný bránit důstojným a účinným způsobem.³⁰

²⁹ Zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, §24

³⁰ Švancar, R.: Právní ochrana pedagogů, Učitelské noviny 4/2009

3. Možnosti vzdělávání v oblasti práva

V této chvíli se nabízí otázka, jaké mají učitelé možnosti se v oblasti práva vzdělávat, aby se jejich právní vědomí mohlo rozvíjet a aby jejich právní znalosti nebyly zastaralé. Dá se totiž říci, že právo se u nás v současné době mění tak rychle, že jeho vývoj často nestíhají sledovat ani advokáti a jiné právní profese, které s právem pracují téměř denně.

Z tohoto důvodu jsem se pokusila udělat malou sondu do nabídky vzdělávání učitelů v této oblasti:

Zde jsem čerpala převážně z internetových nabídek a odkazů.

Našla jsem například nabídku Zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků při Střední odborné škole v Otrokovicích, kde se objevil kurz s názvem **Pedagogický pracovník mezi paragrafy**, který měl rozsah 6 hodin a týkal se práva občanského, rodinného a právní úpravy v oblasti školství.³¹

Další vzdělávací aktivitu v této oblasti jsem zaznamenala u Národního institutu pro další vzdělávání, kde je pořádán kurz s názvem **Základy právního vědomí učitele**. Tento kurz je realizován v rozsahu 5 hodin a jeho náplň umožňuje pedagogickým pracovníkům snadnější a fundovanější orientaci v základních právních otázkách. Je zaměřen na tato témata: znalost základních školských právních norem, vztah zřizovatel a škola, základní pracovněprávní problematika, smluvní vztahy, ochrana osobních údajů, postavení právnických a fyzických osob, učitel a žák jako subjekty práva, učitel a žák ve světle trestního práva, možnosti ochrany pedagogických pracovníků v režimu pracovního a občanského práva apod.³²

Obsah tohoto kurzu je podle mého názoru dost široký vzhledem k rozsahu 5 hodin, ale pokud se dá předpokládat, že sem přicházejí učitelé, jejichž právní znalosti již jsou na určité úrovni, je potom možné, že se kurz věnuje jen určitým aktuálním problémům.

Zajímavý je také **kurz občanské výchovy pro učitele**, který pořádá Centrum občanského vzdělávání, jehož součástí by měla být i oblast práva.³³ Stejná instituce je též autorem projektu **Výchova k občanství**, který je určen pro pedagogické

³¹ www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracovnici/vzdelavaniapodporauciteludvpp 20.2.2012

³² www.nidv.cz/aplikace/prihlasovani/kurzy_prihlasit.php?id_kurzu=30688 20.2.2012

³³ www.obcanskevzdelavani.cz/kurz-obcanske-vychovy-pro-ucitele-temer-hotov 20.2.2012

pracovníky škol a školských zařízení, ale i žáky a studenty, jehož cílem je bezesporu mimo jiné zvýšit právní vědomí účastníků.³⁴

Další podobný seminář pořádalo Regionální konzultační centrum pro Ústecký kraj pod názvem **Právní povědomí pedagogických pracovníků**. V obsahu semináře jsou uváděny například práva a povinnosti dětí, žáků, studentů a zákonných zástupců nezletilých žáků, trestní odpovědnost pedagogických pracovníků a žáků a další problémové oblasti při práci s dětmi a mládeží.

S nejkompexnějším programem jsem se setkala v nabídce projektu “Rozvoj kompetencí řídicích pracovníků škol a školských zařízení Královehradeckého kraje – Model profesního vzdělávání“. Zde se jeden z modulů nazývá **Právo v praxi školského managementu**. Šlo vzdělávací program poměrně velkého rozsahu a komplexního obsahu: správní řízení, rodinné právo, zákon o sociálně-právní ochraně dětí, zákon o ochraně osobních údajů, pracovní právo, trestní právo, zejména zákon o soudnictví ve věcech mládeže, nejdůležitější právní předpisy ve školské oblasti. Součástí programu byly i vzájemné stáže na pracovištích účastníků v souvislosti se zpracováním různých praktických úkolů.³⁵

I když šlo o projekt určený řídicím pracovníkům, myslím, že dobrá znalost práva ředitele školy je určitá záruka rozvoje právního vědomí jemu podřízených učitelů.

Další seminář nazvaný **Trestní právo pro pomáhající profese a pedagogické pracovníky** organizuje agentura Orkam v Plzni. Seminář se zaměřuje na konkrétní skutkové podstaty trestných činů, se kterými se mohou pracovníci těchto profesí opakovaně setkávat. Dále přibližuje problematiku trestního řízení a role různých profesí v tomto procesu. V neposlední řadě je seminář zaměřen na práva poškozeného v trestním řízení, zvláštnosti trestního řízení s mladistvým pachatelem a na přestupkové řízení.³⁶

³⁴ www.obcanskevzdelavani.cz/projekty 20.2.2012

³⁵ Právo v praxi školského managementu – projekt OP VK 1.3 Rozvoj kompetencí řídicích pracovníků škol a školských zařízení Královehradeckého kraje – Model profesního vzdělávání

³⁶ www.orkam.cz 1.2.2012

4. Právní problémy, se kterými se pedagogové v praxi již setkali

4.1 Kamery ano či ne

Před několika lety byl veřejný ochránce práv upozorněn na to, že v Soukromém výchovném ústavu pro mládež v Troskotovicích je umístěn kamerový a dokonce i odposlouchávací systém, takže mluvit s někým, aniž by to slyšel a nahrával někdo další, je možné pouze mimo budovu. Poté, co ochránce neohlášeným šetřením ve výchovném ústavu zjistil, že tato zařízení jsou skutečně instalována a dokonce existují nahrané záznamy, rozšířil své šetření i na Českou školní inspekci, která o kamerách věděla od roku 1999 a záležitost neřešila. Ředitel výchovného ústavu navíc ochránci sdělil, že informaci o kamerách a odposlouchávacím zařízení mělo i ministerstvo školství.

Veřejný ochránce práv ukončil šetření závěrečnou zprávou, v níž konstatoval, že audiovizuální systém použitý ve výchovném ústavu hrubým způsobem porušuje práva dětí a jejich právo na soukromí a je v rozporu s Listinou základních práv a svobod.

Přestože ministerstvo nakonec nařídilo odstranit odposlechy, kamery byly v zařízení i nadále ponechány. Na podporu svého postoje si ministerstvo nechalo zpracovat posudek u Ústavu státu a práva Akademie věd ČR. Tento posudek nejen potvrdil, že uvedený audiovizuální systém neporušuje práva dětí, ale dokonce doporučoval instalovat kamery i do ložnic a umývárny.

Patrně z tohoto důvodu Veřejný ochránce práv celý případ medializoval, podal návrh na zvážení odvolání ředitele příslušného odboru ministerstva a obrátil se i na úřad vlády. Vláda se vyjádřila v tom smyslu, že se chystá novela zákona, který by vymezoval podmínky pro výjimečné použití kamerového systému ve školských zařízeních. Tak řešení tohoto problému trvalo více než 3 roky a ukončila ho až novela zákona, kterou se umožňuje využití kamer jen pro nezletilé s ochrannou výchovou, a i zde se předně specifikuje umístění kamer (kontrola okolí budovy, chodeb, místností pro zaměstnance apod..³⁷

³⁷ www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/aktuality 21.2.2012

4.2 Odpovědnost učitele za zranění nebo smrt žáka

Tyto případy jsou nejvážnější a právem jsou důvodem obav všech pedagogů po celou dobu jejich praxe. I když jsou učitelé vyškoleni v oblasti bezpečnosti, znají dokonale všechna práva i povinnosti, může dojít k nešťastným náhodám, jejichž následky jsou fatální a již není možné je napravit.

V této souvislosti se mi vybavuje několik případů, se kterými jsem se setkala v rámci své praxe nebo se objevily v médiích.

Šlo o smrt 14-letého žáka gymnázia, který v důsledku špatné péče lékaře na lyžařském výcviku zemřel. Chlapec přijel z lyžařského výcviku v tak zbledovaném stavu, že mu podle odborníků nebylo pomoci. Na základě vyšetřování bylo zjištěno, že i přesto, že si chlapec stěžoval na bolesti, vysoké horečky a další problémy, byl lékař k jeho problémům dost lhostejný. Nabízí se zde rovněž otázka, jaký byl v tomto případě postoj učitelů. Nicméně soud uložil lékaři dvouletý trest odnětí svobody s podmíněným odkladem na čtyři roky a čtyřletý zákaz jakékoliv činnosti ve zdravotnictví.

Případ se odehrál v roce 2003. Z lyžařského výcviku tehdy chlapec přijel zpátky do Brna ve vážném zdravotním stavu. Rodiče, kteří si ho z autobusu přebírali, nemohli věřit vlastním očím, přestože je lékař doprovázející třídu na lyžařském zájezdu ubezpečil, že jde pouze o virové onemocnění, jeli se synem raději hned k lékaři, odtud ho za necelých deset minut převezla záchranka na ARO do dětské nemocnice, kde za třináct dní zemřel.

V kauze figurovaly dva okruhy výpovědí. V té první jsou učitelé, kteří se kurzu zúčastnili. Ti tvrdí, že se o chlapce staral lékař dobře. V té druhé skupině jsou spolužáci mrtvého studenta, kteří zdravotní stav chlapce popsali mnohem dramatičtěji. Takto situaci popsala soudkyně, která ve věci rozhodovala. Podle ní je ale stěžejním důkazem fakt, že za pouhých deset minut od návštěvy lékaře na poliklinice převezla hoča do nemocnice rychlá záchranná služba. To svědčilo o tom, že stav žáka byl opravdu vážný. Tento stav se nevyvinul náhle, ale jistě minimálně během několika hodin.

Podle soudkyně byly zdravotní problémy chlapce natolik vážné, že by pravděpodobně zemřel i v případě, že by se o něj lékař řádně postaral. Proto nebyl lékař odsouzen za to, že by mohl za chlapcovu smrt, ale za to, že o něj měl pečovat mnohem víc. Čtyřletá podmínka je podle ní výchovným trestem.

Matka mrtvého chlapce odškodné po nezodpovědném lékaři nepožadovala. O peníze jí nešlo. Chtěla jen, aby se někdo za smrt omluvil. Neudělal to ani doktor, ani vedení školy.³⁸

V tisku jsem se dále setkala s případem žáka, za jehož smrt při školních závodech před třemi roky byl uznán vinným ředitel školy. Odvolací soud zamítl jeho odvolání proti půlroční podmínce s odkladem na jeden rok. Patnáctiletý hoch v červnu 2006 při skoku do dálky dopadl břichem na hranu doskočiště. Soud prvního stupně prvně ředitele osvobodil, ale na základě odvolání státního zástupce odvolací soud rozsudek zrušil. Napodruhé uložil soud podmíněný trest. Obžaloba bývalého ředitele školy vinila z ublížení na zdraví. Údajně měl zkontrolovat doskočiště, což neudělal, a zanedbal tak své povinnosti. V doskočišti byl nedostatek písku a vyčnívaly z něj betonové hrany. Podle znalců nemohl chlapec pád břichem na ostré hrazení přežít. Obhájce ředitele ale argumentoval, že neexistuje žádný předpis, jak by doskočiště mělo vypadat, a žádný z tělocvikářů nepovažoval sportoviště za nebezpečné. Zranění zpočátku vypadalo jako vyražený dech nebo naražená žebra, ale po vyšetření v nemocnici lékaři zjistili chlapci vnitřní krvácení a poranění jater. Žáka proto okamžitě přepravili do nemocnice. O tři dny později zemřel.³⁹

Jako třetí případ z těch nejzávažnějších a nejsmutnější uvedu případ, který se stal v roce 2004 během plaveckého výcviku 2. ročníku žáků základní školy.

Učitelé zjistili, že jim chybí jeden žák, až v okamžiku, kdy přebírali děti již oblečené od plaveckých instruktorů. Tak se stalo, že 7-letý chlapec byl nalezen až za několik desítek minut na dně bazénu téměř mrtvý. Za tuto nedbalost byla odsouzena instruktorka plavání a ředitel plavecké školy. Instruktorka byla odsouzena za ublížení na zdraví z nedbalosti na 18 měsíců. podmíněně a ředitel na 4 roky podmíněně, neboť oba prokazatelně zanedbali svoji povinnost. Ředitel nesl vinu za

³⁸ www.bbv.ak.cz/4.reference-clanek3, 23.3.2012

³⁹ www.novinky.cz/krimi/152570, 1.3.2012

to, že se při hodině promíchala skupina plavců a neplavců, instruktorka za to, že si družstvo nepřepočítala. V této věci byl vypracován dokonce znalecký posudek, v jehož závěru bylo uvedeno, že za bezpečnost odpovídá ředitel plavecké školy a na daném úseku pověřený pracovník.⁴⁰

4.3 Popelnice

V poslední době se opakovaně setkávám s tím, že nezletilým a mladistvým vznikají dluhy za poplatky týkající se odvozu odpadu. Domnívám se, že se jedná rovněž o problematiku, o které by bylo dobré informovat žáky i učitele, i když v současné právní úpravě shledávám místy nelogičnost.

Některé obce účtují poplatky za popelnice i nezletilým, za které je neplatí jejich rodiče. V osmnácti letech pak po mladých lidech tyto peníze vymáhají. Toto se týká i dětí žijících v dětských domovech a výchovných ústavech, kdy jsou jim účtovány poplatky za popelnice v místě jejich trvalého bydliště, kde se fakticky téměř nezdržuje a nežijí zde mnohdy ani jejich biologická rodina. Obec sama si určuje pravidla, takže například v Brně není možné, aby byl těmto dětem poplatek prominut. Tak se stává, že krátce po dovršení zletilosti mladý člověk obdrží dopis s výzvou k zaplacení výše uvedeného dluhu. Zde je možné čerstvě zletilým mladým lidem doporučit následující postup. Nejprve si zjistit, zda je dluh oprávněný, zda za ně v minulosti opravdu nikdo poplatky za popelnice neplatil a pokud ne, je dobré dluh vyrovnat co nejdříve, než k dojde k nařízení exekuce. Je třeba si také uvědomit, že promlčecí lhůta je v tomto případě tři roky, takže pokud rodiče neplatili za své dítě poplatek od narození do jeho dospělosti, má právě plnoletý člověk povinnost zaplatit dluh pouze za poslední tři roky.

Obec může sice chtít, aby jí dlužník zaplatil poplatek třeba ze posledních deset let. Pokud se ale případ dostane k soudu, může dlužník vznést námitku pomlčení. Pak by mu měl soud vyhovět a uložit povinnost platby pouze za poslední tři roky.

⁴⁰ Veselá, M., MV ČR: Povinný dohled , kdf.mff.cuni.cz/seminare/071122,2.2.2012

Člověk ale musí znát a hájit svá práva. Pokud námitku promlčení nevznese, může se stát, že nakonec zaplatí dluh za daleko delší dobu.⁴¹

4.4 Odpovědnost za škodu způsobenou nezletilým žákem

Tímto případem se zabýval i Nejvyšší soud České republiky a v této věci také rozhodl.

Šlo o případ, kdy během exkurze v Muzeu skla v Harrachově pořádané v průběhu lyžařského výcviku, tehdy třináctiletý V.P. rozbil vázu vystavenou na deseticentimetrovém podstavci. Váza byla chráněna ze tří stran stěnou skleněné vitríny a zdmi objektu a návštěvníci muzea kolem ní mohli procházet v bezprostřední blízkosti. Její vlastník ji přenechal na základě smlouvy o výpůjčce do užívání organizátorovi výstavy Sklárně Novosad a syn Bohemia Harrachov Czech Republic, s.r.o.. V době, kdy došlo ke škodné události, bylo ve dvou až třech místnostech muzea přítomno 15-20 žáků pod vedením jediného učitele, který byl v daný okamžik v jiné místnosti.

Soud prvního stupně dospěl k závěru, že nezletilý V.P., který již předtím měl kázeňské problémy ve škole a byla mu opakovaně udělena třídní důtka, byl vzhledem ke svému věku schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky a žalovaná škola, která byla v té době povinna vykonávat nad ním dohled a neprokázala, že by náležitý dohled nezanedbala, odpovídají za škodu podle § 422 občanského zákoníku společně a nerozdílně z jedné poloviny, a za druhou polovinu škody nese odpovědnost organizátor výstavy, který neučinil žádná opatření k tomu, aby návštěvníkům zabránil se dotýkat vystaveného předmětu. Tržní cena vázy ke dni poškození činila 1.600.000,- Kč.

Proti tomuto rozsudku se odvolaly obě strany, odvolací soud změnil rozsudek tak, že škole uložil povinnost zaplatit žalobci 724.000,- Kč. Odvolací soud vyšel ze skutkového stavu zjištěného soudem prvního stupně a řízení doplnil provedením důkazu odborným vyjádřením některých muzeí, z nichž zjistil, že z hlediska zabezpečení před poškozením byla váza vystavována obvyklým způsobem a organizátor výstavy tím neporušil právní předpisy ani doporučení. Odvolací soud

⁴¹ Deník Rovnost extra duben 2012, str. 3

shodně se soudem prvního stupně dovodil, že nezletilý odpovídá za vzniklou škodu dle § 422 občanského zákoníku společně a nerozdílně se žalovanou školou, která byla povinna vykonávat nad ním dohled po dobu lyžařského výcviku, a která se odpovědnosti nezprostila. Škola je proto solidárně zavázána s přímým škůdcem (tedy nezletilým) a má povinnost nahradit poškozenému škodu v plné výši.

Proti tomuto rozsudku podala škola dovolání. Namítala, že odvolací soud nepřihlédl k tomu, že vypůjčitel, ačkoliv byl k tomu smluvně zavázán, nedal předmětný exponát pojistit, a již toto je dle jejího názoru důvodem pro dělenou odpovědnost za škodu. Dále uvedla, že náležitý dohled nad nezletilým nezanedbala, neboť exkurze se zúčastnil dostatečný počet pedagogů, nezletilý poškodil vystavený exponát, až když se ujistil, že ho nikdo nesleduje, a jednal v rozporu s předchozími pokyny pedagogů i jeho spolužáků.

Nejvyšší soud dospěl k závěru, že dovolání není důvodné. Ztotožnil se s názorem, že nezletilec odpovídá za škodu společně a nerozdílně se školou, protože škola byla povinna nad ním vykonávat dohled. Jestliže se již v minulosti dopouštěl žák závadného chování ve škole a byla mu opakovaně udělena třídní důtka, je jednoznačné, že právě s ohledem na jeho vlastnosti a sklony a jeho dosavadní chování, vyžadoval vyšší míru dozoru, kontroly a výchovného vedení, a to i při organizované mimoškolní činnosti.

Okolnost, že vypůjčitel věc nepojistil, ačkoliv se k tomu vůči vlastníku zavázal, je sice porušením jeho smluvní povinnosti vůči žalobci, avšak tato okolnost nebyla příčinou vzniku škody.⁴²

4.5 Jízda bez platné jízdenky

V praxi se u svých nezletilých klientů opakovaně setkávám s tím, že jezdí městskou hromadnou dopravou bez platné jízdenky a když to při kontrole zjistí revizor, dítě nezplatí pokutu a pouze se prokáže buď platným průkazem nebo jen nějakým dokladem se jménem a adresou. Dítě je sice revizorem upozorněno na to, že je potřeba zaplatit pokutu a cenu jízdenky do určité doby, ale jen některé děti se postaví tomuto problému čelem, seznámí s tím rodiče a závazky vyrovnají ve

⁴² Podle rozsudku NS ČR sp. Zn 25Cdo 2204/2008 ze dne 8.9.2010

stanovené lhůtě. Z mého pohledu velké množství dětí situaci již dále neřeší v naději, že se na celou věc zapomene a když nemají žádné vlastní příjmy a žádný majetek, tak po nich přece nikdo nemůže nic vymáhat.

Tato situace nastala také u mé klientky Moniky B., která žila ve výchovném ústavu mimo Brno a rodinu své matky navštěvovala jen zřídka, většinou o svátcích a prázdninách. Této 15-leté dívce se něco podobné stalo v letech 2009 a 2010 v několika případech. V té době se již nezdržovala v místě svého trvalého bydliště, protože byla v ústavu a její matka zásadně nepřebírala poštu adresovanou jí i její dceři, takže nebylo reálně možné, aby se k ní dostala případná upozornění, že její dluhy trvají a narůstají.

S touto skutečností se tváří v tvář Monika setkala až v březnu 2011, kdy jí společnost Andra Agence, s.r.o. zaslala do ústavu dopis nazvaný „Poslední výzva k úhradě pohledávky před vydáním platebního rozkazu“ s tím, že musí nejpozději do konce měsíce uhradit částku cca 35 tis Kč. Tato výzva měla dost varovné znění s tím, že pokud nebude částka ve stanoveném termínu uhrazena, bude organizace věc řešit cestou soudní exekuce. Závěrem dopisu byla zvýrazněna věta:

„Jistě je Vám z médií známo, že možnost vyhnout se exekuci je pro dlužníka jen velmi obtížné, exekucí může být postižen nejen Váš majetek, ale i např. sociální dávky.“

Vzhledem k tomu, že se navzdory věku a neradostnému osudu jedná o poměrně samostatnou dívku, tato výzva ji silně znepokojila a obrátila se na sociální pracovníci v ústavu a na svoji kurátorku, tedy na mne. První krok, který jsme naplánovali, bylo to, že Monika ihned navštívila Dopravní podnik města Brna, kde zjistila, jaké další pohledávky tam jsou na její jméno vedeny, jednalo se asi o dalších šest případů, což byla pohledávka ve vší i 6 060 Kč. Na tuto částku uzavřela splátkový kalendář s tím, že bude posílat každý měsíc 300,- Kč z toho, co si vydělá na praxi v učilišti a na příležitostných brigádách. Tímto bylo zabráněno tomu, aby dopravní podnik postoupil i tyto pohledávky firmě Andra Agency jako ostatních šest pohledávek.

Monika byla celou situací dost vyděšená a společně s pedagogy v ústavu jsme se obávali, aby se tento z jejího pohledu nezvládnutelný dluh nestal demotivujícím faktorem pro její dosavadní snahu o to, aby si v budoucnu zajistila lepší život než byl život v její původní rodině. Monika uznávala, že udělala chybu, když jezdila bez

platné jízdenky, litovala toho, ale i nám se zdálo poněkud nemorální, aby dlužné částky se navyšovaly tímto způsobem.

Proto jsme požádali o radu právního zástupce našeho úřadu, který je advokát a nabídl se, že by nezletilou v tomto případě zastupoval bezplatně na základě ustanovení České advokátní komory. Na základě této domluvy jsme společně s nezletilou podali žádost České advokátní komoře s tím, že je tato věc již předjednána s konkrétním advokátem a na základě toho byl tento advokát ustanoven jako právní zástupce nezletilé.

Zároveň jsme po dohodě s advokátem jako orgán sociálněprávní ochrany dětí vznesli dotaz na společnost Andra Agency, kde jsme popsali sociální situaci nezletilé (se souhlasem jejím a její matky), upozornili jsme na to, že nezletilé byl přidělen právní zástupce z řad advokátů a pro zpřehlednění jsme požádali o sdělení, o jak vysoké pohledávky a z jakého data je jedná a rovněž o předložení dokladu o převzetí této pohledávky od Dopravního podniku města Brna, zejména, kdy byly pohledávky odkoupeny a za jakou cenu.

Přímo na tento dopis společnost Andra Agency neodpověděla, ale asi za dva měsíce poslala nezletilé oznámení o postoupení pohledávky, kdy jen stručně jmenovala smlouvu mezi ní a Dopravním podnikem a oznamovala, že pohledávka nezletilé byla dále postoupena společnosti Solidní Finance se závěrem, že tímto považují za splnění povinnost prokázat postoupení pohledávky. Za několik měsíců byl Monice doručen platební rozkaz Městského soudu v Brně, kde je jako žalobce uvedena firma Solidní Finance a žalovaná Monika B., o zaplacení částky 1.022 Kč s příslušenstvím, kdy soud žalované uložil, aby ve lhůtě 15 dnů zaplatila částku 1022,- Kč spolu s úrokem z prodlení a dále náklady řízení ve výši 8520,- Kč. Dohromady tedy něco přes 9 tis.

Proti tomu jsme po dohodě s advokátem spolu Monikou podali odpor. V době projednání celé věci u Městského soudu v Brně byl již znám nálezný ústavního soudu, který se týká právě tohoto problému,⁴³ takže, i když se nedostavil právní zástupce společnosti Solidní Finance, soudkyně vyslechla argumenty advokáta Moniky a zdálo, že mu dala za pravdu, když uvedl, že Monika se nebrání zaplatit pokutu a cenu jízdenky, ale výše nákladů se jeví jako nemorální, poté soudkyně uvedla, že v nejbližší době bez dalšího nařízené jednání rozhodne. Toto se dosud nestalo, ale

⁴³ Usn. ÚS sp.zn. IV.ÚS 2777/11 z 15.12.2011

doufáme, že toto rozhodnutí, pokud bude takové, jak si představujeme, odradí společnost Solidní Finance od dalších pěti návrhů na jednotlivé další pohledávky, když by bylo možné je žalovat dohromady, nehledě na to, že jde případ zvláštního zřetele hodný a nabízelo by se uzavření dohody o splátkách s tím, že by nevznikly nezletilé další náklady.

Na základě těchto zkušeností jsme se po několika setkáních s Dopravním podnikem města Brna dohodli, že nás bude pravidelně informovat o tom, kteří nezletilí neuhradili poplatek za jízdu bez platné jízdenky, abychom mohli kontaktovat včas zákonné zástupce, dříve než bude pohledávky postoupena vymahačským firmám, které vystupují např. pod názvem Solidní Finance.⁴⁴

⁴⁴ Dle spisové dokumentace OSPOD

5. Empirická část

K potvrzení či vyvrácení hypotéz, které jsem si na začátku práce stanovila jsem zvolila kvantitativní výzkum.

Výzkum má několik etap, které jednak následují po sobě, jednak se časově překrývají. Proto výzkum vyžaduje promyšlenou organizaci a plánování a je třeba mu věnovat dostatečný čas, v tomto případě výzkum trval asi 3 měsíce.

Výzkum se zahajuje stanovením výzkumného problému. Výzkumník v něm přesně formuluje, co chce zkoumat. Výzkumný problém je základem, od kterého se odvíjejí všechny další kroky ve výzkumu. V úvodní fázi si výzkumník stanoví i koho chce zkoumat, kdy a v jakých situacích ho chce zkoumat.⁴⁵

Výzkumný soubor jsem vybírala na základě stanovených hypotéz, tedy z okruhu učitelů základních škol. Vycházela jsem z předpokladu, že se více na základních školách setkávají s nutností řešit problémy z oblasti práva učitele na druhém stupni. S těmi se také nejčastěji setkávám ve své práci kurátora pro mládež. Při zajišťování výzkumného vzorku jsem chtěla jako respondenty použít učitele základních škol v Brně a okolí, neboť jsem se domnívala, že učitelé škol v menších městech a obcích mohou řešit poněkud odlišné problémy, resp., že v Brně a okolí se učitelé setkávají u svých žáků se závažnějšími problémy.

Jako výzkumný nástroj jsem použila dotazník (příloha). Před tím než jsem začala formulovat konečnou podobu dotazníku, jsem provedla neformální rozhovory s několika učiteli druhého stupně základní školy, abych získala inspiraci a uvědomila si, s jakými problémy se setkávají, jaké právní znalosti jsou pro ně v jejich činnosti podstatné a co by v tomto ohledu potřebovali, aby se jim práce dařila. Tyto rozhovory pro mne byly velmi důležité, neboť jsem získala první zpětnou vazbu a další nástin, kam se mám ve svém výzkumu ubírat. Potom jsem nad návrhem dotazníku požádala o diskuzi několik kolegů ze sociální oblasti. Dá se říci, že zde jsem se cky setkala s několika typy reakcí, jedni reagovali spíše pobaveně např. „ty je chceš teda vlastně zkoušet, jo?“, jiní vyjádřili názor, že si nejsou jistí,

⁴⁵ Gavora, P.: Úvod do pedagogického výzkumu, , Paido, Brno, 2000, ISBN 80-85931-79-6 , str. 13

zda učitelé tyto znalosti potřebují a zda má tedy výzkum nějaký význam a poslední skupina dotazník hodnotila jako zajímavý s tím, že jeho výsledky by mohly být užitečné i pro naši další spolupráci s učiteli. Výše zmínění pedagogové mi také pomohli tak, že zhodnotili hotový dotazník před tím, než jsem ho dala k vyplnění, z hlediska jeho srozumitelnosti a měřitelnosti.

První menší problémy nastaly v okamžiku, kdy jsem tyto a další řadové učitele požádala o to, zda by bylo možné, aby mi oni a jejich kolegové dotazníky vyplnili. Zde jsem se místy setkala s mírnou neochotou, kdy mi bylo řešeno, že oni osobně mi dotazník vyplní, ale nemohou to chtít po kolezích, neboť ti jsou zahlceni prací, s žádostí o vyplnění dotazníků je každoročně zavalují studenti pedagogických fakult a oni si nejsou jisti, zda ba byli schopni své kolegy přesvědčit, aby se právě mému dotazníku věnovali. Vzhledem k tomu, že jsem jejich obavy částečně chápala a měla zkušenosti s tím, že rovněž nás jako sociální pracovníky na největší městské části v Brně oslovují desítky studentů s tím, že by chtěli vést rozhovory a vyplnit dotazníky, byla jsem nucena zvolit jiný postup. Využila jsem tedy svoje pracovní a osobní kontakty přímo s řediteli několika základních škol v Brně a okolí, které jsem požádala o to, zda by mohli nechat učitelům na svých školách dotazník vyplnit. Tito mé prosbě ochotně vyhověli, za což jím tímto ještě jednou děkuji. Tak se stalo, že mi dotazníky na každé škole, kam jsem je přinesla, vyplnila většina učitelů.

Dotazníky jsem rozdala na pěti školách, na každé z nich jsem předala 12 dotazníků s tím, že jsem uvedla, že jsou určeny pro učitele druhého stupně. Na některých školách mi bylo řečeno, že ani tolik učitelů na druhém stupni nemají, od toho se také odvíjel počet dotazníků vyplněných. Celkově jsem tedy rozdala 60 dotazníků, z nich se mi vyplněných vrátilo 54. To, že se mi nevrátily všechny dotazníky, si vysvětluji také tím, že se v rámci provozu školy učitelé dosti střídají, v době výzkumu probíhal na několika školách lyžařský výcvik, a i když jsem většinou k vyplnění dotazníku ponechávala jeden týden, nebylo patrně možné, aby se k nim dostali všichni učitelé, ne všichni byli také k vyplnění ochotni.

V úvodu dotazníku jsem položila několik otázek spíše identifikačních, tj. jaký předmět respondent vyučuje, jaké je jeho vzdělání a aprobace a délka jeho praxe. Odpovědi na tyto otázky by měly poskytnout informaci, zda učitelé humanitních předmětů mají vyšší právní znalosti než učitelé předmětů ostatních. Dále, zda učitelé

vyučují ty předměty, na které získali v rámci studia aprobaci a také to, zda učitelé s delší praxí se lépe orientují v právních otázkách.

V další části dotazníku jsem zjišťovala právní znalosti pedagogů, potom jsem se zaměřila na jejich názory na některé oblasti současné právní úpravy a v poslední části dotazníku jsem se snažila vyšetřit jejich potřeby v oblasti vzdělávání v oblasti práva. Uvědomuji si, že dotazník vzhledem ke svému rozsahu mapuje jen velmi omezenou část problémů, na druhé straně jsem musela brát ohled na to, že učitelé jsou dosti vytížení a ne všichni budou ochotni věnovat vyplňování dotazníku více času. Vzhledem k tomu, že jsem měla přece jen obavy, zda jde všechno vyjádřit v číslech a v odpovědích na uzavřené otázky, zvolila jsem alespoň v závěru možnost, aby učitelé blíže vyjádřili svoji potřebu se v právní oblasti více vzdělávat. Přínosem pro vyhodnocování dotazníků byla také možnost hovořit s některými pedagogy po vyplnění dotazníku, kdy mi popisovali diskuze, které se v pedagogických kolektivech nad jednotlivými otázkami vedly.

Procenta správných odpovědí jsem zaokrouhlovala na celá čísla.

Znalosti v oblasti práva

Zde jsem položila 12 otázek, kdy jsem nabízela možné odpovědi, u některých mohlo být správných i více variant. Stalo se, že na některé otázky učitelé neodpověděli.

4. Způsobilost k tomu, aby si dítě koupilo nemovitost má:
- a) od 15 let
 - b) od 18 let
 - c) od 21 let
 - d) od 16 let, pokud před tím uzavře manželství

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti, že správná je odpověď za a), pouze jeden respondent zatrl i variantu za d). Přesto považuji označení pouze varianty a) za správnou odpověď.

Správně odpovědělo 100% respondentů

5. Způsobilost k tomu, aby si dítě koupilo mobilní telefon má:
- a) od 5 let
 - b) od 10 let
 - c) od 15 let
 - d) není to v zákoně přesně stanoveno, záleží na rozumové a volní vyspělosti

U této otázky zvolilo 34 respondentů variantu d), tedy správnou, přičemž 6 z nich zvolilo dvě odpovědi, ke správně ještě přidali variantu od 15 let.

Správně odpovědělo 63% respondentů

6. Fotografie dítěte může být na propagačním letáčku školy použita:
- a) jen se souhlasem dítěte
 - b) jen se souhlasem rodičů dítěte
 - c) pokud je to fotografie v běžné situaci, tak bez povolení
 - d) bez povolení, pokud jde o hromadnou fotografii celé třídy

Zde odpovědělo správně 44 respondentů, 4 odpověděli, že pokud je to fotografie v běžné situaci, tak ji lze použít bez povolení a 6 respondentů uvedlo spolu se správnou odpovědí i odpověď , že to lze, pokud jde o hromadnou fotografii celé třídy.

Správně odpovědělo 81% respondentů

7. 13-ti leté dítě způsobí škodu v muzeu při školním výletu. Kdo za ni odpovídá?
- a) dítě samo
 - b) muzeum
 - c) rodiče dítěte
 - d) škola
 - e) záleží na okolnostech případu

Tuto otázku jsem zvolila v návaznosti na případ, který uvádím v teoretické části.

Zde se odpovědi učitelů značně různily, ale nelze se tomu divit, vždyť si s touto otázkou nevěděly rady i soudy různého stupně.

Odpověď, že škola zvolilo 22 respondentů. Odpověď, že záleží na okolnostech případu, kterou považují za správnou, zvolili 4 respondenti, 2 odpovědi, a to, že škola a záleží na okolnostech případu zvolilo 6 respondentů, odpověď rodiče dítěte (kterou bych nazvala poněkud odlehčeně „přání otcem myšlenky“) zvolilo 14 respondentů, 4 respondenti zvolili odpověď, že za škodou odpovídá dítě samo a 4 zvolili současně odpověď rodiče a škola a dítě a rodiče.

Správně odpovědělo 10% respondentů

8. 15-leté dítě jede bez platné jízdenky hromadnou dopravou. Kdo má za povinnost zaplatit pokutu?
- a) dítě
 - b) rodiče
 - c) nikdo, protože dítě nemá žádný vlastní příjem

Touto otázkou jsem opět navázala na problematiku popsanou v teoretické části.

Správnou odpověď, že samo dítě, uvedlo 10 respondentů, většina, tj. 40 respondentů se přiklonila k odpovědi rodiče a 4 respondenti zvolili dvě možnosti, a to společně rodiče a dítě.

Správně odpovědělo 19% respondentů

9. Může sociální pracovník provést pohovor s dítětem ve škole bez vědomí rodičů?
- a) ano
 - b) ne

Zde odpovědělo 24 respondentů ano, tedy správně a 30 respondentů ne.

Správně odpovědělo 44% respondentů

10. Má právo rodič, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy, dostat ve škole informace o chování a prospěchu dítěte?
- a) ano
 - b) ne

Zde odpovědělo 44 respondentů ano, tedy správně a 10 respondentů ne.

Správně odpovědělo 81% respondentů

11. Má škola právo na to, aby se dozvěděla, že se dítě v mimoškolním čase dopustilo trestného činu?

- a) ano
- b) ne

Zde odpověděno 16 respondentů ano, 38 respondentů odpovědělo ne, tedy správně, a jeden respondent ještě zdůraznil svoji zatrženou odpověď ano s dodatkem „měla by mít“, čímž neprojevil ani tak znalost platného práva, ale svůj názor, jaké by platné právo mělo být

Správně odpovědělo 70% respondentů

12. Pokud se dítě mladší 15 let dopustí protiprávního jednání, je možné mu nařídit

- a) ochrannou výchovu
- b) domácí vězení
- c) dohled probačního úředníka
- d) obecně prospěšné práce

Zde se odpovědi respondentů dost různily. Správná varianta bylo zvolení dvou možností, a to ochranná výchova a dohled probačního úředníka. Takto správně odpovědělo 30 respondentů, 20 respondentů zvolilo pouze ochrannou výchovu, 2 pouze dohled probačního úředníka a 2 respondenti zvolili všechny možnosti.

Domnívám se, že tato otázka byla poměrně náročná a překvapilo mě, že většina respondentů označila obě správné odpovědi.

Správně odpovědělo 56% respondentů

13. Plná moc při zastupování rodiče jinou osobou

- a) musí být vždy písemná

b) musí být písemná, je-li třeba , aby tato osoba udělala za rodiče písemný úkon nebo se jedná o plnou moc k více úkonům

c) musí být vždy písemná a musí obsahovat ověřený podpis zmocnítele

Zde 26 respondentů zvolilo odpověď a), 6 respondentů odpověď b), tedy správnou a 22 respondentů odpověď c)

Správně odpovědělo 11% respondentů

14. Prarodiče mají vyživovací povinnost k vnoučatům

a) vždy společně s rodiči

b) pokud rodiče nejsou schopni vyživovací povinnost plnit

c) nemají vyživovací povinnost k vnoučatům

d) jen prarodiče ze strany rodiče, který není schopen vyživovací povinnost plnit

Zde 22 respondentů odpovědělo, že nemají, 24 respondentů zvolilo variantu b), tedy správnou, 2 respondenti uvedli, že mají v případě, že rodiče nejsou schopni vyživovací povinnost plnit a dodali, „jestliže jsou svěřeny prarodičům do péče“ a k tomu označili ještě odpověď c), tedy že prarodiče nemají vyživovací povinnost k vnoučatům, 2 respondenti označili tři možnosti, tedy všechny kromě odpovědi, že vždy společně s rodiči a dodal „musí jim být stanovena“, 2 respondenti uvedli, že vyživovací povinnost mají jen prarodiče ze strany rodiče, který není schopen vyživovací povinnost plnit.

Správně odpovědělo 44% respondentů

15. Kdo jsou orgány činné v trestním řízení?

16 respondentů uvedlo správně policie, státní zastupitelství, soud, 10 respondentů uvedlo pouze policie a soud, 4 policie, 4 policie a státní zastupitelství, 2 státní zastupitelství a 4 soudy a sociální pracovník

Správně odpovědělo 30% respondentů

V další části, která obsahovala pouze tři otázky jsem se pokusila zjistit názory pedagogů na platnou právní úpravu některých otázek, se kterými se mohou v praxi setkávat.

Vaše názory na platné právo:

16. Souhlasíte s tím, aby hranice trestní odpovědnosti byla 15 let?

- a) ano
- b) ne

Ano odpovědělo 28 respondentů, ne 20 respondentů , 2 uvedli „ano, i nižší“, 2 uvedli „ne, nižší“, 2 uvedli „ne, 13 let“

52% respondentů souhlasí s tím, aby byla hranice trestní odpovědnosti 15 let

17. Umožňuje podle Vašeho názoru náš právní řád dostatečně postihovat rodiče, kteří, zanedbávají péči o své děti?

- a) ano
- b) ne

Zde 52 respondentů uvedlo ne, 2 uvedli „ano, ale nekoná se tak“

Učitelé si tedy domnívají, že náš právní řád neposkytuje dostatečné možnosti k tomu, aby byli postiženi rodiče, kteří nedostatečně naplňují svoji rodičovskou roli. V této souvislosti mě přece jen napadá, zda se nejedná jen o nedostatek právních znalostí v této oblasti nebo je to důsledek toho, že orgány činné v trestním řízení ne vždy dotáhnou vyšetřování takovýchto skutečností až k tomu, že je rodičům uložen adekvátní trest.

96% respondentů se domnívá, že náš právní řád neumožňuje dostatečně postihovat rodiče, kteří zanedbávají péči o své děti

18. Mělo by být postavení učitelů více právně ošetřeno (něco jako “veřejný činitel“?)

a) ano

b) ne

Na tuto otázku odpověděli všichni respondenti ano. Při zpracování výzkumu mě napadlo, že jsem mohla této mnou nepředpokládané jednoty využít a položit otázku ve smyslu, jak by si tuto speciální ochranu učitelé představovali.

100% respondentů se domnívá, že by mělo být postavení učitelů více právně ošetřeno

Poslední tři otázky jsem zaměřila na vzdělávání učitelů v oblasti práva.

19. Získali jste nějaké právní znalosti potřebné pro Vaši práci již v rámci studia na VŠ?

a) ano

b) ne

Na tuto otázku odpovědělo 40 respondentů ne a 14 ano.

26% respondentů uvedlo, že určité právní znalosti potřebné pro svoji práci získali již v rámci studia na VŠ

20. Máte možnost se oblasti práva průběžně vzdělávat?

a) ano

b) ne

Na tuto otázku odpovědělo 20 respondentů ano, 16 ne.

U této otázky se mi omylem stalo, že jsem za možnosti a) ano a za b) ne napsala také písmeno za c), kde už nebyla žádná varianta odpovědi. Toho v několika případech učitelé využili, buď k tomu, že tuto třetí variantu označili i bez jakéhokoliv komentáře nebo ji využili ke konkrétnějšímu vyjádření, jako např. „možnosti jsou tu a tam“, „ano, ale nedostane se ke mně mnoho nabídek“,

„vzdělávám se samostatně“, „není čas“, „nevím o žádných kurzech, ani kde je případně hledat“.

Tento můj omyl mi dal svým způsobem zpětnou vazbu na mnou vytvořenou formu dotazníku s tím, že by bylo možná vhodnější nechat učitelům v některých případech možnost širšího vyjádření, případně u některých otázek dát alespoň kromě možností ano a ne i další jiné vyjádření.

37% respondentů má možnost se v oblasti práva průběžně vzdělávat

21. Uvítali byste možnost dalšího vzdělávání v oblasti práva?

a) ano

b) ne

Pokud ano, v jaké oblasti?

Zde většina, tj. 44 respondentů, odpověděla ano.

81% respondentů by uvítalo možnost dalšího vzdělávání v oblasti práva

Na následující otázku se objevila řada návrhů:

Právní postavení učitele, jeho odpovědnost

Právní ochrana učitelů

Všechny oblasti, které se týkají výkonu profese učitele

Rodinné právo

Trestní právo

Péče o dítě

Právní vědomí učitelů

Občanské právo

Ekonomika

Lékařství

Rodinné právo

Právo ve školní praxi

Vše, co se dotýká práce učitele

Dva respondenti uvedli, že o další vzdělávání v oblasti práva zájem nemají, jeden k této otázce dodal „stejně by to nic v postavení učitele ve společnosti nezměnilo. Chyba je v nedokonalých zákonech“

Pro zajímavost jsem ze všech respondentů vybrala vzorek učitelů, kteří uvedli, že mezi předměty, které učí, patří občanská výchova nebo podmět podobného obsahu a vzorek učitelů kteří učí předměty technického charakteru (matematika, fyzika, chemie). Při porovnání výsledků obou skupin nebylo patrné, že by u první skupiny byly odpovědi výrazně správnější než u skupiny druhé.

Potom jsem se pokusila porovnat odpovědi respondentů, kteří mají již delší pedagogickou praxi (nad 10 let) s respondenty, kteří s pedagogickou praxí začínají (do 5 let). Nakonec se mi díky velké rozmanitosti délky praxe respondentů podařilo vyčlenit 10-členný vzorek respondentů s praxí delší než 25 let a 10-členný vzorek respondentů s praxí kratší než 5 let. Při porovnání výsledků znalostí práva u obou těchto skupin se rovněž neobjevily výraznější rozdíly.

Z tohoto pohledu mě zajímalo, zda se bude u těchto dvou skupin lišit potřeba vzdělávat se v oblasti práva, ale ani v této otázce nebyl mezi oběma skupinami výraznější rozdíl.

Závěrem se tedy vracím k hypotézám, které jsem si v úvodu práce stanovila. Pokud se týká první hypotézy, která zní:

Většina učitelů druhého stupně základních škol má dostatečné právní vědomí vzhledem ke své profesní roli a k závažnosti problémů souvisejících se vzdělávacím procesem.

Zde jsem si jako kritérium pro pojem „dostatečné právní vědomí“ stanovila hranici 60% správných odpovědí, i když jsem si vědoma toho, že tuto problematiku lze jen ztěžji vyčíslit a limitovat procenty.

Vzhledem k tomu, že v průměru mi vyšlo, že na 12 otázek testujících znalosti v oblasti práva byla úspěšnost učitelů 51%, dá se říci, že první hypotéza se nepotvrdila.

Druhá hypotéza zněla:

Většina učitelů by uvítala průběžné vzdělávání v právní oblasti, zejména v oboru rodinného občanského a trestního práva, tj. uvítala by možnosti zvyšování svého právního vědomí .

Tato hypotéza se potvrdila, neboť 83% respondentů uvedlo, že by mělo zájem se v oboru práva dále vzdělávat a pokud se týká požadovaných oborů, rodinné, občanské a trestní právo se zde opakovaně vyskytovalo.

Závěr

Studuj právo, ale buď připraven na bezprávi

(Seneca)

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala tématu „Právní vědomí učitelů“. Nejprve jsem se zamýšlela nad tím, co to právní vědomí vůbec je, jaký má význam v životě člověka a jakým způsobem se právní vědomí u člověka vyvíjí.

Vzhledem k tomu, že právě učitelé jsou důležitým faktorem při rozvoji právního vědomí téměř každého člověka, uvedla jsem v další části právní oblasti, ve kterých by mohli učitelé předávat své znalosti žákům a ve kterých by mohli pohybovat v rámci své praxe.

V návaznosti na to jsem zjišťovala, jaké jsou možnosti, aby se učitelé v oboru práva vzdělávali a závěrem teoretické části jsem uvedla pět kazuistik, které mají společné to, že se problémy týkají nezletilých dětí a roli zde hrají i pedagogičtí pracovníci.

V rámci empirické části jsem prováděla kvantitativní výzkum, který byl zaměřen na právní znalosti učitelů, jejich názory na některé oblasti právní úpravy a na jejich případnou potřebu se v právu dále vzdělávat.

Úkolem tohoto výzkumu bylo potvrdit anebo vyvrátit hypotézy, které jsem si v úvodu stanovila.

První hypotéza byla :

Většina učitelů druhého stupně základních škol má dostatečné právní vědomí vzhledem ke své profesní roli a k závažnosti problémů souvisejících se vzdělávacím procesem.

Zde jsem si jako kritérium pro pojem „dostatečné právní vědomí“ stanovila hranici 60% správných odpovědí.

Vzhledem k tomu, že v průměru mi vyšlo, že na 12 otázek testujících znalosti v oblasti práva byla úspěšnost učitelů 51 %, dá se říci, že první hypotéza se nepotvrdila.

Druhá hypotéza zněla:

Většina učitelů by uvítala průběžné vzdělávání v právní oblasti, zejména v oboru rodinného občanského a trestního práva, tj. uvítala by možnosti zvyšování svého právního vědomí .

Tato hypotéza se potvrdila, neboť 83% respondentů uvedlo, že by mělo zájem se v oboru práva dále vzdělávat a pokud se týká požadovaných oborů, rodinné, občanské a trestní právo se zde opakovaně vyskytovalo.

Domnívám se, že práce obecně prokázala, že právo hraje v životě každého člověka důležitou roli a je na každém z nás, jak budeme ochotni se s ním seznamovat a platné právo dodržovat. To může výrazným způsobem ovlivnit kvalitu života.

Možná by bylo zajímavé rozšířit tuto práci o nástin vzdělávacího programu v oblasti práva, který by byl určen pro pedagogické pracovníky a zahrnoval by právě problematiku práva občanského, rodinného a trestního.

Resume

Práce se skládá ze dvou částí – teoretické a empirické. V teoretické části je nejprve přiblížen pojem právní vědomí a ostatní pojmy, které s tématem práce souvisejí, jako je např. právo, výchova, vzdělávání. Dále je zde úvaha nad tím, jaké právní vědomosti by mohl učitel při své práci potřebovat, aby mohl svoje povolání kvalitně vykonávat, jedná se zejména o oblast práva občanského, rodinného a trestního. Zmiňovány jsou také právní předpisy týkající se školství. Dále jsou zde nastíněny současné možnosti učitelů v právu se vzdělávat. Závěrem je teoretická část doplněna popisem případů z praxe, ve kterých hráli pedagogičtí pracovníci důležitou roli. Obsahem empirické části je kvantitativní výzkum, který se věnuje otázkám právních znalostí učitelů na druhém stupni základní školy, jejich názorům na platné právo a také se snaží vyšetřit potřeby pedagogů v oboru práva se dále vzdělávat.

Anotace

Předmětem bakalářské práce je zjistit úroveň právního vědomí učitelů základních škol, zejména v oblasti péče o děti, ochrany jejich práv a jiných problémů každodenního života, tj. občanského, rodinného a trestního práva.

Je zjišťována také potřeba dalšího právního vzdělávání učitelů a jejich názor na některé právní instituty.

Práce sestává ze dvou částí – teoretické a empirické.

Teoretická část popisuje některé základní pojmy (např. právo, právní vědomí, vzdělávání). Je rovněž zahrnuta otázka užitečnosti právních znalostí učitelů.

Popsány jsou možnosti dalšího vzdělávání učitelů.

Teoretická část také obsahuje některé případy, kdy se učitelé mohou ve své práci setkat s právem.

Empirická část obsahuje kvantitativní výzkum, který byl prováděn mezi učiteli 6. – 9. ročníků základních škol.

Abstract

The topic of the bachelor thesis is to find out the level of legal conscience of teachers of primary schools mainly in the spheres of children care, protection of their rights and those concerning everyday life, i.e. spheres of civil, family and criminal law.

Also the needs of further legal education of teachers and their opinion of some legal institutes are being found out in this theses.

The theses consists of two parts – a theoretical part and an empirical part.

The first one describes some basic concepts (e.g. law, legal conscience, education).

The question of usefulness of legal knowledge of teachers is also included.

Possibilities of teachers' further education are described.

The theoretical part also includes some cases, when teachers can meet the law in their work.

The empiric part contains quantitative research that was carried out among teachers in the 6th – 9th years of primary schools.

Klíčová slova:

právo, právní vědomí, výchova, vzdělávání, učitel, odpovědnost, prevence, děti a mládež, škola

Key words:

Law, Legal Conscience, Upbringing, Education, Teacher, Responsibility, Prevention, Children and Youth, School

Literatura a prameny:

zák. č. 94/1963 Sb., zákon o rodině

zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

zák. č. 561/2004 Sb., školský zákon

zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících

zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákon

Gavora, P.: Úvod do pedagogického výzkumu, Paido, Brno, 2000, ISBN 80-85931-79-6

Hungr. P., Vaňková Z.: Teorie práva, Brno: IMS , 2007

Kraus, B., Poláčková, V.: Člověk, prostředí, výchova, Brno: Paido, 2001, ISBN 80-73615-004-2

Kubů, L., Hungr. P., Osina, P.: Teorie práva, Praha: Linde, 2007, ISBN 978-80-7201-637-2

Šíma, A., Suk, M.: Základy práva pro střední a vyšší odborné školy, Praha: C.H.Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-327-1

Harvánek, J.: Motivační faktory v působení práva, MU Brno – právnická fakulta, 1991, ISBN 80-210-0300-6

Novotný, Z., Schelle, K.: Právní nauka pro školy i praxi, MU Brno, 2002, ISBN 80-210-1118-1

Ouroda, K.: Základy pedagogiky, IMS, Brno, 2003, str.117

Schelle, K. a kol.: Základy práva, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, ISBN80-86432-68-8

Švancar, R.: Právní ochrana pedagogů, Učitelské noviny 4/2009

Urbanová, M.: Sociální kontrola a právo, MU Brno, 1998, ISBN 80-210-1947-6

Zachová, M.: Studijní materiál ke kurzu Obecná teorie výchovy a vzdělávání – katedra pedagogiky ZČU, 2011

Právo v praxi školského managementu – projekt OP VK 1.3 Rozvoj kompetencí řídicích pracovníků škol a školských zařízení Královehradeckého kraje – Model profesního vzdělávání

Deník Rovnsot extra, duben 2012, str. 5

Rozsudek NS ČR sp.zn. 25Cdo 2204/2008 ze dne 8.9.2010

Usn. ÚS sp. zn. IV.ÚS 2777/11 z 15.12.2011

Sokol, J.: Antropologie výchovy a vzdělávání, www.jansokol.cz . 8.2.2012

Společná zodpovědnost základní školy a nezletilého žáka za škodu způsobenou žákem – judikát NS ČR, www.ceskenoviny.cz., 20.2.2012

Případ pro ombudsmana: Děti před kamerami, www.ochrance.cz, 20.2.2012

Kamerové systémy a ochrana osobních údajů, www.ochrance.cz, 21.2.2012

Bílek,P.,Zoubek,V.:Důvěra v právo(Úcta ke konstituci) 1.část,
www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004062905, 2.2.2012

Urfus, V.: Právo, zákony a právní vědomí, časopis Vesmír 1996/6,
www.vesmir.cz/clanek/prvo-zakony-pravni-vedomi

Výchova k občanství – hry a diskuse pro šikovné učitele, www.ecn.cz, 8.2.2012

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Standardy pro základní vzdělávání,
www.msmt.cz, 8.4.2012

Škola základ života, ŠVP pro základní vzdělávání ZŠ Rajhrad, www.zsrajhrad.cz,
10.4.2012,

ŠVP pro ZŠ Sokolnice, www.zssokolnice.cz, 12.4.2012

ŠVP Škola v pohodě 2011-2012 pro ZŠ Kadaň, www.zskadan.cz, 12.4.2012

www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracovnici/vzdelavaniapodporauciteluedvpp,
20.2.2012

www.nidv.cz/aplikace/prihlasovani/kurzy-prihlasit.php?id-kurzu=30688, 20.2.2012

www.obcanskevzdelavani.cz/kurz-obcanske-vychovy-pro-ucitele-temer-hotov,
20.2.2012

www.orkam.cz, 1.2.2012

www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/aktuality, 21.2.2012

www.bbv.ak.cz/4.reference-clanek3,23.3.2012

www.novinky.cz/krimi/152570, 1.3.2012

www.mff.cuni.cz/seminare/071122, 2.2.2012

Spisová dokumentace OSPOD

Příloha

Dotazník:

Dobrý den,

jmenuji se Alena Brožková, pracuji jako kurátorka pro mládež a dovoluji si Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku, který poslouží pouze pro zpracování mé bakalářské práce s názvem Právní vědomí učitelů.

Jsem si vědoma pracovního vytížení pedagogů a děkuji Vám za čas, který dotazníku budete věnovat.

Dotazník

1. Jaký předmět vyučujete?
2. Uveďte prosím svoje vzdělání a aprobaci
3. Délka pedagogické praxe / z toho na 2. stupni ZŠ

Znalosti v oblasti práva:

(více odpovědí může být správných)

4. Způsobilost k tomu, aby člověk uzavřel kupní smlouvu k nemovitosti má:
 - a) od 15 let
 - b) od 18 let
 - c) od 21 let
 - d) od 16 let, pokud před tím uzavře manželství

5. Způsobilost k tomu, aby člověk uzavřel kupní smlouvu na mobilní telefon má:
 - a) od 10 let
 - b) od 15 let
 - c) není to v zákoně přesně stanoveno, záleží na rozumové a volní vyspělosti

6. Fotografie dítěte může být na propagačním letáčku školy použita:
- a) jen se souhlasem dítěte
 - b) jen se souhlasem rodičů dítěte
 - c) pokud je to fotografie v běžné situaci, tak bez povolení
 - d) bez povolení, pokud jde o hromadnou fotografii celé třídy
7. 13-leté dítě způsobí škodu v muzeu při školním výletu. Kdo za ni odpovídá?
- a) dítě samo
 - b) muzeum
 - c) rodiče dítěte
 - d) škola
 - e) záleží na okolnostech případu
8. 15-leté dítě jede bez platné jízdenky hromadnou dopravou. Kdo má za povinnost zaplatit pokutu?
- a) dítě
 - b) rodiče
 - c) nikdo, protože dítě nemá žádný vlastní příjem
9. Může sociální pracovník (odd. sociálně právní ochrany dětí) provést pohovor s dítětem ve škole bez vědomí rodičů?
- a) ano
 - b) ne
10. Má právo rodič, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy, dostat ve škole informace o chování a prospěchu dítěte?
- a) ano
 - b) ne

11. Má škola právo na to, aby se dozvěděla, že se dítě v mimoškolním čase dopustilo trestného činu?

- a) ano
- b) ne

12. Pokud se dítě mladší 15 let dopustí trestného činu, je možné mu nařídit

- a) ochrannou výchovu
- b) domácí vězení
- c) dohled probačního úředníka
- d) obecně prospěšné práce

13. Plná moc při zastupování rodiče jinou osobou

- a) musí být vždy písemná
- b) musí být písemná, je-li třeba, aby tato osoba udělala za rodiče písemný úkon nebo se jedná o plnou moc k více úkonům
- c) musí být vždy písemná a musí obsahovat ověřený podpis zmocnitele

14. Prarodiče mají vyživovací povinnost k vnoučatům

- a) vždy společně s rodiči
- b) pokud rodiče nejsou schopni vyživovací povinnost plnit
- c) nemají vyživovací povinnost k vnoučatům
- d) jen prarodiče ze strany rodiče, který není schopen vyživovací povinnost plnit

15. Kdo jsou orgány činné v trestním řízení?

Vaše názory na platné právo:

16. Souhlasíte s tím, aby hranice trestní odpovědnosti byla 15 let?

- a) ano

b) ne

17. Umožňuje podle Vašeho názoru náš právní řád dostatečně postihovat rodiče, kteří, zanedbávají péči o své děti?

a) ano

b) ne

18. Mělo by být postavení učitelů více právně ošetřeno (něco jako “veřejný činitel“)?

a) ano

b) ne

19. Získali jste nějaké právní znalosti potřebné pro Vaši práci již v rámci studia na VŠ?

a) ano

b) ne

20. Mát možnost se v oblasti práva průběžně vzdělávat?

a) ano

b) ne

c)

21. Uvítali byste možnost dalšího vzdělávání v oblasti práva?

a) ano

b) ne

Pokud ano, v jaké oblasti?

Děkuji za vyplnění dotazníku